

**Universiteit
Utrecht**

Van Maagdenhuis tot Malieveld

Een vergelijkend onderzoek naar de participatie van jongeren in Nederland in de jaren zestig van de twintigste eeuw en de jaren twintig van de eenentwintigste eeuw.

Noah Terpstra - 5413230

Universiteit Utrecht – History of Politics and Society

Supervisor: Prof. Dr. James Kennedy

17/06/2024

Samenvatting

In dit onderzoek wordt de politieke participatie van jongeren uit de jaren zestig van de twintigste eeuw met de huidige generatie jongeren vergeleken. De recente bezettingen van universiteitsgebouwen, de klimaatdemonstraties en de boerenprotesten laten zien dat de jonge generatie opnieuw een mondige generatie is. De vergelijking met de roemruchte jaren zestig, die op cultureel, maatschappelijk en politiek gebied voor structurele veranderingen hebben gezorgd, geeft inzicht in de verandering van participatievormen en thema's die onder jongeren spelen. Dit onderzoek stelt dat de politieke participatie van jongeren nu niet tot de structurele veranderingen leidt die in de jaren zestig het effect waren van de participatie van jongeren. Enerzijds komt dit doordat het contrast op cultureel, politiek en maatschappelijk gebied met de oudere generatie(s) in het heden niet zo groot is als in de jaren zestig. Bovendien ontbreekt het jongeren van nu aan een demografisch overwicht dat in de jaren zestig wel aanwezig was. Het effect van jongerenparticipatie in het heden is ook minder groot door de veranderde houding tussen burgers en de overheid. Waar jongeren in de jaren zestig zelf de straat op gingen of universiteitsgebouwen bezetten om op te komen voor hun participatierecht, zijn participatiemogelijkheden inmiddels wettelijk vastgelegd en proberen overheidsinstanties zelf (jonge) inwoners te laten participeren. Het karakter van deze participatie is minder activistisch en heeft een constructievere toon. Bovendien participeert in de huidige tijd het grootste deel van de jongeren online, door online discussies te voeren en petitie's te ondertekenen. Ook voor internationale acties rondom de situatie in Gaza geldt dat het grootste deel van de acties in Nederland zich via sociale media afspeelt. Enkel voor onderwerpen die een grote groep (jonge) mensen persoonlijk lijkt te raken, zoals klimaatverandering en een ongewisse toekomst voor boeren, gaat in de huidige tijd grote groepen jongeren de straat op.

Inhoud

Hoofdstuk 1: Inleiding.....	4
Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie	4
De onderzoeksvraag.....	6
Historiografie.....	6
Theoretisch kader.....	10
Methodologie.....	13
Hoofdstuk 2: Demografische verhoudingen en de uitgangspositie van jongeren in de maatschappij.....	16
Hoofdstuk 3: De jaren zestig.....	22
De voedingsbodem voor verandering.....	22
Dominante participatievormen van jongeren.....	24
Dominante (participatie)thema's onder jongeren	29
Hoofdstuk 4: De jaren twintig.....	33
De voedingsbodem voor verandering.....	33
Dominante participatievormen van jongeren.....	34
Dominante (participatie)thema's onder jongeren	39
Hoofdstuk 5: Conclusie.....	45
Primaire bronnen.....	49
Secundaire literatuur.....	55

Hoofdstuk 1: Inleiding

Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

Recente demonstraties aan verschillende Nederlandse universiteiten over hun banden met Israëlische organisaties laten zien dat de mondigheid van Nederlandse jongeren geen verleden tijd is. Ook protesten en stakingen, zoals tussen 2020 en 2023 speelden met coronaprotesten, klimaatprotesten en boerenprotesten tonen dit aan.¹ Het blokkeren van snelwegen, bijvoorbeeld door *Extinction Rebellion* en de universiteitsbezettingen die georganiseerd worden door de *Boycott, Divestment and Sanctions Movement* laten zien dat Nederlandse jongeren zich aansluiten bij internationale bewegingen die actievoeren. Deze activistische protestvormen zijn in het recente verleden met name in de jaren zestig van de twintigste eeuw tot een kookpunt gekomen. Studentenprotesten en de uiting van onvrede ten opzichte van de bestaande geldende maatschappelijke normen vonden toen op mondiale schaal uiting in een culturele en maatschappelijke revolutie die het kantelpunt bleek te zijn voor de decennia die volgden. Het was een vernieuwende periode waarin afstand werd genomen van de naoorlogse verzuilde samenleving die gedurende de Wederopbouw heerste.² De vergelijking tussen beide decennia is een waardevol kader om de actuele gebeurtenissen vanuit historisch perspectief te kunnen duiden.

In de jaren zestig was het niet vanzelfsprekend dat jongeren openlijk hun mening konden geven en er geluisterd werd. Bovendien was het een tijd waarin de babyboomgeneratie op cultureel, maatschappelijk en politiek gebied volwassen werd en op nieuwe manieren uiting gaf aan haar behoeften. Daar kwam bij dat in deze periode steeds meer de discussie opkwam over de rol van de gewone Nederlander in de politieke besluitvorming. Deze discrepantie tussen de mogelijkheid om te participeren en serieus genomen worden als jongere, en volwassen volksvertegenwoordigers die alles voor de jeugd bepalen bestaat nog steeds.

¹ Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid, “De Verschillende Gezichten van de Coronaprotesten” (Den Haag: NCTV, 14 mei 2021).; NOS, “Klimaatdemonstratie in Amsterdam Grootste Ooit in Nederland, Opstootje Op Podium,” nos.nl, 12 november 2023.; NOS, “Politie Beëindigt Klimaatprotestactie in UvA-Gebouw, 14 Arrestaties,” nos.nl, 17 mei 2023.; NOS, “Opnieuw Pro-Palestijnse Demonstratie Bij Universiteit van Amsterdam,” nos.nl, 27 mei 2024.; NOS, “Wie Zijn de Demonstranten Bij de UvA En Wat Willen Ze? ‘Krachtig Signaal Afgeven,’” nos.nl, 8 mei 2024.; Jelle Brandsma, “Rellende Boeren Zijn ‘Vaak Jong En Zitten in Een Bubbels,’” *Trouw*, 2 juli 2022.

² Peter Castenmiller, *Participatie in Beweging - Ontwikkelingen in Politieke Participatie in Nederland* (Rijswijk: Sociaal Cultureel Planbureau, 1988). 130-134.

Jongeren zijn bovendien ongelukkiger en somberder dan enkele decennia geleden.³

Onderzoek van het NIVEL en het RIVM over de mentale gezondheidsproblemen als gevolg van de coronapandemie bracht naar voren dat de pandemie de fysieke en mentale gezondheid van jongeren nog meer heeft doen dalen.⁴ De deelname aan activiteiten die gericht zijn op de beïnvloeding van overheidsbeleid wordt politieke participatie genoemd.⁵ Dat ook jongeren meedoen aan deze participatie is volgens het Nederlands Jeugdinstituut van belang. Volgens het NJi levert participatie van kinderen een gevoel op dat ze bij de maatschappij horen en dat zij een waardevolle plek in de maatschappij hebben. Hiermee wordt tegemoetgekomen aan een van de meest basale behoeften van kinderen; het gevoel om inspraak en invloed te hebben.⁶ Daarnaast zijn jongeren simpelweg de volwassenen, en dus ook de politici van de toekomst. Een generatie jongeren die niet mee kan doen in het politieke proces of pas op volwassen leeftijd voor de belangen van haar eigen generatie op kan komen, brengt de politieke besluitvorming in onbalans, omdat hiermee de onderwerpen die bij hen spelen pas op de politieke agenda zouden komen als zij het zelf voor het zeggen zouden hebben.

De recente protesten van studenten en jongeren in Nederland bieden een voor dit onderzoek relevant raamwerk om de huidige vorm van politieke participatie onder jongeren te onderzoeken. In tegenstelling tot de jaren zestig is het politieke landschap vandaag de dag versplintert en niet meer vast te pinnen aan een zuil of een ideologie.⁷ Bovendien is, in tegenstelling tot de jaren zestig en zeventig, zowel nationaal als internationaal het opkomen voor de burger en zelfs het laten meedoen (participeren) van de burger opgenomen als plicht in de wet. Zo is er in Nederland de Participatiewet die bepaalt welke rechten en inspraakmogelijkheden inwoners hebben op de beleidsvorming, maar ook op het meedoen in de maatschappij.⁸ Daarnaast bestaat internationaal het door Nederland ondertekende Verdrag Inzake de Rechten van Het Kind van de Verenigde Naties.⁹ Toch lukt het uitvoeren van deze theoretische bevoegdheid in de praktijk niet overal of wordt het mee laten doen van jongeren

³ Maartje Boer et al., “HBSC 2021 Gezondheid En Welzijn van Jongeren in Nederland” (Zwolle: Drukkerij Zalsman, 2022), 148-149, 151-154.

⁴ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Mentale Gezondheid Jongeren Afgenomen,” Centraal Bureau voor de Statistiek, 1 juni 2022.

⁵ Castenmiller, *Participatie in beweging*, 21-23.

⁶ Nederlands Jeugdinstituut, “Waarom Jeugdparticipatie? | Nederlands Jeugdinstituut,” [www.nji.nl](https://www.nji.nl/jeugdparticipatie/waarom-jeugdparticipatie#:~:text=Participatie%20laat%20kinderen%20en%20jongeren), toegang op 22 april 2024, <https://www.nji.nl/jeugdparticipatie/waarom-jeugdparticipatie#:~:text=Participatie%20laat%20kinderen%20en%20jongeren>.

⁷ Herman de Liagre Böhl in Remieg Aerts et al., *Land van Kleine Gebaren - Een Politieke Geschiedenis van Nederland 1780-2012* (Amsterdam: Boom Uitgevers, 2016), 303-307, 310-314.

⁸ “Participatiewet” (2024), <https://wetten.overheid.nl/BWBR0015703/2024-01-01>.

⁹ Verenigde Naties, “Verdrag Inzake de Rechten van Het Kind” (1989), <https://wetten.overheid.nl/BWBV0002508/2002-11-18>.

enkel gebruikt als ‘schijnparticipatie’.¹⁰ Vanuit historisch perspectief is het relevant om de uitingen, zowel de vorm als de boodschap van de huidige jongeren, te bestuderen in een vergelijkend onderzoek met de situatie van jongeren en studenten in de jaren zestig.

De onderzoeksvraag

De verschillen en overeenkomsten tussen de jaren zestig van de twintigste eeuw en de jaren twintig van de eenentwintigste eeuw vormen een waardevol raamwerk om vergelijkingen te maken en de actuele participatievormen van jongeren vanuit historisch perspectief te duiden. Hierbij wordt bestudeerd hoe de verandering in onderwerpen en vormen van participatie van jongeren heeft plaatsgevonden. Dit draagt bij aan het in kaart brengen van democratische vernieuwing in tijden dat de democratie en rechtsstaat met uitdagingen en veranderingen te maken heeft. De hierbij passende onderzoeksvraag is als volgt:

Hoe is de politieke participatie van jongeren van nu te vergelijken met die van de roemruchte jaren zestig en wat zegt dit over de rol van de politieke participatie van jongeren?

Historiografie

Historicus Hans Righart stelt in zijn boek *De Eindeloze Jaren Zestig* dat de jaren zestig in Nederland een breuk waren met de naoorlogse wederopbouw cultuur.¹¹ Deze breuk met het verleden is door talloze academici vanuit verschillende invalshoeken benaderd. Het bestuderen van een aantal mondiale ontwikkelingen die de jaren zestig tot een uniek decennium hebben gemaakt is door een aantal historici gedaan, zoals historicus Martin Klimke, die in *The Other Alliance* stelt dat de *sixties* het decennium van globale verandering was, in culturele en politieke zin. Het was volgens hem de climax van de ontwikkelingen die na de Tweede Wereldoorlog mondiaal zijn ontstaan met de enorme toestroom aan studenten op universiteiten, een geglobaliseerd medialandschap en economische vooruitgang die meer welvaart bracht bij de jeugd.¹² Historicus Richard Jobs stelt in *Youth Movements* dat expliciet het jaar 1968 het kantelpunt was voor de jeugdbewegingen, omdat eind jaren zestig de

¹⁰ Zie hiervoor de uitleg van de NJR via Nationale Jeugdgraad, “Wat Is Schijnparticipatie?,” NJR, <https://www.njr.nl/nl/verhalen/draagvlak-schijnparticipatie/>.

¹¹ Hans Righart, *De Eindeloze Jaren Zestig - Een Geschiedenis van Een Generatieconflict* (Amsterdam - Antwerpen: Uitgeverij De Arbeiderspers, 1995), 13-15.

¹² Martin Klimke, *The Other Alliance: Student Protest in West Germany and the United States in the Global Sixties* (Princeton: Princeton University Press, 2010), 2-3.

toenemende mobiliteitsmogelijkheden en het groeiende activisme landsgrens overstijgend werd.¹³ Voorbeelden van opstandleiders als Che Guevara, Daniel Cohn-Bendit, Rudi Dutschke maar ook Ton Regtien die in meerdere landen eenzelfde strijd voerden ondersteunen dit argument.¹⁴ Juist 1968 was volgens Jobs het kantelpunt omdat de gebeurtenissen over landsgrenzen heen andere jongeren en studenten inspireerden om hun strijd te voeren en zij solidariteit vonden bij en steun betuigden aan elkaar. Historici Anne Gorsuch en Diane Koenker benadrukken in hun werk *The Socialist Sixties* bovendien het verschil tussen de belevingen van jongeren in West-Europa en de jongeren in Centraal- en Oost-Europa. Deze niet west-Europeaanen ervoeren dankzij de destalinisatie voor het eerst meer vrije tijd en vrijheid om een eigen ‘private’ invulling aan het leven te geven, waardoor de wens om te reizen en nieuwe muziekvormen te ontdekken de kernbehoeftes waren. Dit stond in groot contrast met de westerse studenten die zich deels in socialistische groeperingen verbonden en het kapitalisme bestreden.¹⁵

Andere historici onderzoeken een aantal cruciale aspecten die kenmerkend zijn geweest voor jongeren- en protestcultuur in beide decennia, zoals de vorm van de uiting van protesten die Ilaria Favretto en Marco Fincardi bestuderen in het werk *Protest, Popular Culture and Tradition in Modern and Contemporary Western Europe*.¹⁶ Daarnaast is het bestuderen van *Democratic Legitimacy* van Pierre Rosanvallon essentieel om de ontwikkeling van de rol van inwoners in een democratisch systeem op een goede manier te begrijpen.¹⁷ Ook Richard Jobs draagt hieraan bij, door met zijn werk *Youth Movement* te onderzoeken wat de toenemende mondialisering voor bijdrage heeft geleverd aan de uiting van protest onder jongeren in 1968.¹⁸ Ton Regtien heeft, naast zijn eigen belevingen uit de jaren zestig, opgeschreven in *Springtij*, met *Universiteiten in Opstand* ook een werk geschreven dat inhoudelijk ingaat op de studentenprotesten uit de jaren zestig.¹⁹

¹³ Richard Ivan Jobs, “Youth Movements: Travel, Protest, and Europe in 1968,” *The American Historical Review* 114, no. 2 (April 2009): 376–404.

¹⁴ Ton Regtien nam over de grens deel aan studentenorganisaties zoals die van de SDS.

¹⁵ Anne E. Gorsuch en Diane P. Koenker, *The Socialist Sixties : Crossing Borders in the Second World* (Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 2013), 177-179, 196.

¹⁶ Ilaria Favretto en Marco Fincardi, “Carnavalesque and Charivari Repertoires in 1960s and 1970s Italian Protest,” in *Protest, Popular Culture and Tradition in Modern and Contemporary Western Europe* (Londen: Palgrave MacMillan, 2017).

¹⁷ Pierre Rosanvallon, *Democratic Legitimacy: Impartiality, Reflexivity, Proximity* (Princeton: Princeton University Press, 2011).

¹⁸ Richard Ivan Jobs, “Youth Movements: Travel, Protest, and Europe in 1968,” *The American Historical Review* 114, no. 2 (April 2009): 376–404.

¹⁹ Ton Regtien, *Springtij. Herinneringen Aan de Jaren Zestig* (Houten: Het Wereldvenster, 1988).; Ton Regtien, *Universiteiten in Opstand: Europese Achtergronden En de Nederlandse Situatie* (Amsterdam: Van Gennep, 1969).

Ook historici die uitweiden over de Nederlandse situatie in de jaren zestig en verklaringen onderzoeken voor veranderingen, hanteren ieder een unieke invalshoek. Wel is hun invalshoek de Nederlandse jaren zestig als geheel en niet een specifieke gebeurtenis of thema. Righart geeft als argumenten voor de veranderingen in de jaren zestig de snelle economische groei en hierop volgende welvaart, politieke vernieuwing en radicalisme, ontzuiling, de opkomst van een jongerencultuur en de grotere seksuele vrijheid.²⁰ Historicus Doeko Bosscher benadrukt in zijn boek *De dood van een metselaar* daarnaast specifiek de verlichting van internationale spanningen door afnemende spanningen in de Koude Oorlog, meer mobiliteitsmogelijkheden door de opkomst van massagebruik van auto's en meer communicatiemogelijkheden door het gebruik van televisie.²¹ Historicus Piet de Rooy benadrukt in zijn boek *Alles! En wel nu!* voornamelijk de toenemende welvaart, de ontzuiling en de hierbij behorende culturele en morele verschuivingen²² en historicus James Kennedy verwoordt in zijn boek *Nieuw Babylon* deze bovenstaande argumenten ook, maar voegt daaraan de rol toe die de volwassenen van die tijd – sociale wetenschappers, bestuurders, politici, docenten – speelden in het creëren van de ruimte die de jeugd kreeg om zich expressief te uiten en af te zetten tegen de bestaande orde.²³ Elk van de invalshoeken van deze historici erkent het contrasterende karakter van de jaren zestig ten opzichte van het naoorlogse decennium van de wederopbouw. Ook erkennen zij allen dat de rol van jongeren ten opzichte van de oudere generatie, de staat en de kerk in dit decennium voorgoed veranderd is.

Onderzoeken over de ontwikkeling van jongeren, hun vorm van politieke uiting en de thema's die in het heden spelen worden met name door sociale wetenschappers bestudeerd. Het Nationaal Jeugdinstituut (NJI) schrijft rapporten voor professionals die zich bezighouden met jongerenparticipatie, maar deze zijn eerder praktisch van aard. Het *Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2023* van het Centraal Bureau voor de Statistiek geeft daarnaast de empirische stand van zaken weer op het gebied van sociaal-maatschappelijke factoren die invloed hebben op participatie van jongeren.²⁴ Meerdere rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau hebben hetzelfde doel. Het rapport *Participatie in beweging* (1988), geschreven door Peter

²⁰ Righart, *De Eindeloze Jaren Zestig*, 12-14.

²¹ Doeko Bosscher, *De Dood van Een Metselaar En Het Begin van de Jaren Zestig in Nederland* (Groningen: Forsten, 1992), 23-28.

²² Piet De Rooy, *Alles! En Wel Nu!* (Amsterdam: Nieuw Amsterdam, 2020), 15-26.

²³ James Kennedy, *Nieuw Babylon in Aanbouw* (Amsterdam: Boom Uitgevers, 2016), 9-11, 23-25.

²⁴ Centraal Bureau voor de Statistiek, "Landelijke Jeugdmonitor 2023" (Den Haag: CBS, 2023).

Castenmiller voor het Sociaal en Cultureel Planbureau doet dit voor de decennia voorafgaand aan de jaren '80.²⁵

Academici die zich hebben gewaagd aan uitspraken over 21^e-eeuwse opstanden en demonstraties van jongeren, richten zich tot op heden met name op de Arabische Lente. Kurt Weyland - die een vergelijking maakt met de revolutionaire golf van 1848 en een aantal mondiale 'kantelpuntjaren' aanhaalt²⁶ - en Keith Michael Baker en Dan Edelstein – die een revolutionair script proberen vast te stellen met ingrediënten die nodig zijn om gebeurtenissen tot een revolutie te laten ontpoppen – zijn hiervan de belangrijkste voorbeelden.²⁷

Er zijn historici en politicologen, zoals James Kennedy en Markha Valenta, die met opinieartikelen of als deskundigen de meest actuele studentenprotesten duiden vanuit een historisch perspectief.²⁸ Toch is een uitgebreide wetenschappelijke analyse van de overeenkomsten en veranderingen in participatievormen van jongeren tussen de afgelopen decennia iets dat nog ontbreekt. De effecten van toegenomen digitalisering en individualisering, onderzocht en bewezen in de sociale wetenschappen, worden in de korte – op actualiteit reagerende – stukken als gegeven feit meegenomen en niet als essentieel onderdeel van het afzetten tegen de bestaande orde onderzocht. Waar voor de jaren zestig deze losse ontwikkelingen al in een coherent geheel worden geduid, is dit voor de jaren twintig nog niet het geval. Dit onderzoek draagt bij aan het onderzoeken van de ontwikkelingen van de politieke participatie onder jongeren. Daarnaast ontbreekt het nog aan een echt vergelijkend onderzoek tussen de jaren zestig en de jaren twintig in Nederland op het gebied van jongerenparticipatie. Een analyse van de thema's die in de huidige maatschappij onder jongeren tot participatie leiden is waardevol om te onderzoeken vanuit een vergelijkend perspectief met de jaren zestig. Hierbij wordt recht gedaan aan de historische componenten die spelen bij de manier waarop de huidige jeugd haar participatie vormgeeft en kunnen ontwikkelingen worden bestudeerd.

²⁵ Castenmiller, *Participatie in Beweging*.

²⁶ Kurt Weyland, "The Arab Spring: Why the Surprising Similarities with the Revolutionary Wave of 1848?," *Perspectives on Politics* 10, no. 4 (December 2012): 917–34.

²⁷ Keith Michael Baker and Dan Edelstein, *Scripting Revolution: A Historical Approach to the Comparative Study of Revolutions* (Stanford: Stanford University Press, 2015).

²⁸ Markha Valenta, "Waarom Studenten En Docenten Op de Universiteit Demonstreren Voor de Vrede," *Financieel Dagblad*, 23 mei 2024.; James Kennedy in Eef van Bommel, "Universiteiten Broedplaats Voor Demonstraties, Dit Is Waarom," *Omroep Gelderland*, 15 mei 2024.

Theoretisch kader

Politieke participatie en activisme

Politieke participatie is een begrip dat enige introductie nodig heeft. Nederlandse ministeries hanteren de definitie voor politieke participatie die is opgesteld door Erasmus Universiteit en als volgt luidt: ‘Participatie is een proces waarbij individuen, groepen en organisaties invloed uitoefenen op en controle delen over collectieve vraagstukken, beslissingen of diensten die hen aangaan.’²⁹ Het Sociaal Cultureel Planbureau stelde de gangbare definitie van politieke participatie als volgt vast: ‘Politieke participatie heeft betrekking op de deelname aan processen van collectieve wils- en besluitvorming in de maatschappij.’³⁰ Zoals in de inleiding is gesteld, zijn er zowel nationaal als internationaal wettelijke kaders die de participatie van inwoners hebben vastgelegd. Op lokaal niveau kunnen gemeenten bovendien in hun Algemene Plaatselijke Verordening (APV) vaststellen dat ieder beleidsvoorstel als een van de eisen een vorm van een participatietraject heeft ondergaan.³¹ Echter dekt de definitie van politieke participatie niet de volledige breedte van dit onderzoek. Een aantal activiteiten en ‘participatiemethoden’ die onderzocht worden nemen niet per definitie deel aan door wetten of maatschappelijke normen geaccepteerde processen van collectieve wils- en besluitvorming. Deze activiteiten worden onder activisme geschaard. Het doel van activisme is hetzelfde; de huidige stand van zaken en politieke besluitvorming beïnvloeden. Activisme uit zich eerder door manifestaties, demonstraties of petitie dan door de dialoog op te zoeken of bij participatieavonden deel te nemen. Wanneer activisme op ondemocratische wijze plaatsvindt, wordt dit door de AIVD ‘extremisme’ genoemd in plaats van activisme. Ook deze categorie aan participatievormen komt voorbij in dit onderzoek.³² Het is immers een vorm van deelname aan het politieke en maatschappelijke debat dat in beide decennia in kaart gebracht kan worden.

Participatieladder van Pröpper

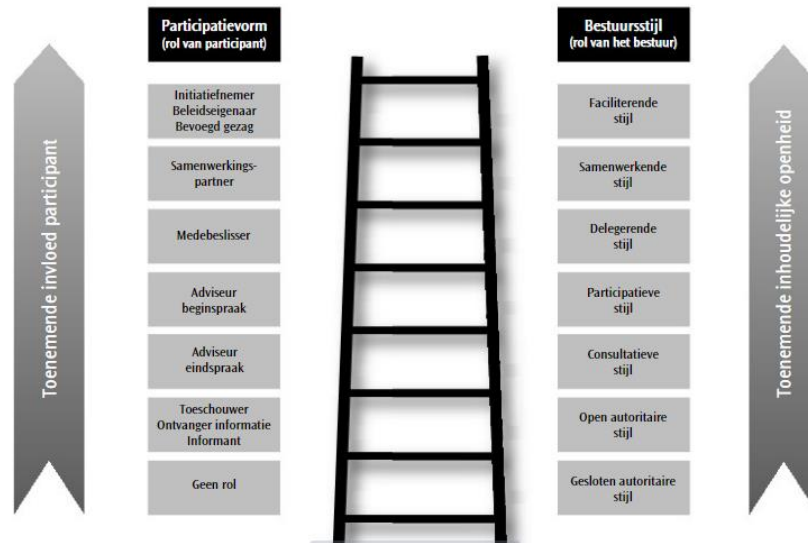
²⁹ V. Visser, Jitske van Popering-Verkerk en Arwin van Buuren, “Onderbouwd Ontwerpen Aan Participatieprocessen. Kennisbasis Participatie in de Fysieke Leefomgeving,” *Repub.eur.nl*, 1 januari 2019, <http://hdl.handle.net/1765/123514>.

³⁰ Sociaal Cultureel Planbureau 1982, “Sociaal En Cultureel Rapport 1982” (’s-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1982), 263.

³¹ Hieronder valt ook het consulteren van een adviesraad, samengesteld door experts vanuit de betreffende gemeente.

³² Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, “Wat Is Het Verschil Tussen Activisme, Extremisme En Terrorisme? - AIVD,” www.aivd.nl, 17 februari 2023.

Om inzicht te krijgen in de ‘hoogte van participatie’ wordt door overheden, belangenorganisaties en participerende burgers de Participatieladder van Pröpper gebruikt.³³ De interactie tussen het besluitvormings-bevoegde orgaan en de rol die inwoners hebben bij de besluitvorming staat hierin centraal. In Figuur 1 is de participatieladder te zien. Onderaan de ladder bevindt zich de fase waarin geen sprake is van participatie. Elke trede hoger op de ladder neemt de mate van participatie toe, waarbij slechts de bovenste drie treden op enige mate het niveau van een professional evenaren.

FIGUUR 1: PARTICIPATIELADDER - PRÖPPER (2009)

De methode van de Participatieladder is een bruikbare meetmethode om participatie op waarde in te kunnen schatten, indien de mogelijkheid bestaat om interactie tussen inwoners en overheid te kunnen meten. In de jaren zestig was deze interactie minimaal. Het stemrecht en de indirecte invloed via de verschillende organisaties die behoorden bij de zuil van een inwoner waren de gebruikelijke vormen om invloed uit te oefenen. Met terugwerkende kracht wordt in dit onderzoek het participatiegehalte van organisaties en acties verklaard. In de periode waarin de activiteiten zich afspeelden was van wettelijke mogelijkheden tot deze inspraak echter geen sprake.

Ontwikkeling van participatiegedachte

Na de Eerste Wereldoorlog rees de vraag op of de steeds groter wordende groep stemgerechtigde burgers³⁴ wel in staat was om rationele keuzes te maken en de politiek te begrijpen. Een zo groot mogelijke participatie zou leiden tot de meest pure vorm van

³³ Igno Pröpper, *De Aanpak van Interactief Beleid* (Bussum: Uitgeverij Coutinho, 2001), 16-17.

³⁴ De uitmonding in het algemeen kiesrecht voor zowel mannen en vrouwen van boven de 25 jaar in 1919 zorgden voor een ontwikkeling in de discussie over deelname aan de politiek. Voor jongeren onder de 25 jaar was er echter geen mogelijkheid tot politieke participatie.

democratie, zo was de gedachte van liberale politici, onder andere geïnspireerd door de liberale filosoof John Stuart Mill en verlichtingsfilosoof Jean-Jacques Rousseau.³⁵ Bovendien zou participatie de democratische en sociale instelling van burgers bevorderen. De regerende conservatieve elite was echter sceptisch. De Oostenrijkse wetenschapper Joseph Schumpeter verwoordde in zijn boek *Capitalism, Socialism and Democracy* de volgende – zeer klassieke – opvatting van een democratie die in het interbellum haar weerklank vond:

‘The democratic method is that institutional arrangement for arriving at political decisions in which individuals acquire the power to decide by means of a competitive struggle for the people's vote.’³⁶

Schumpeter stelt dat er geen ‘algemeen belang’ is, maar dat de democratie simpelweg een besluitvormingsmethode is, waarbij de gekozenen centraal staan en niet de kiezers.³⁷ Deze visie ondervond na de Tweede Wereldoorlog langzamerhand steeds meer kritiek. Vanaf de jaren zestig bleek dat burgers – met name jongeren en studenten – niet tevreden waren met de vertegenwoordigers en dat zij zelf meer inspraak wilden.³⁸

Volgens Rosanvallon ontstond er naast de legitimiteit van verkiezingen hiermee ook een legitimiteit van ‘sociale algemeenheid’.³⁹ De representatieve democratie, waarbinnen de politieke participatie in Nederland zich afspeelt, is volgens Rosanvallon aan verandering onderhevig geweest. Schumpeters’ visie op representatieve democratie, waarbij burgers zich in mindere mate zullen bemoeien met totstandkoming en uitvoering van beleid – op het stemmen na – gaat uit van een situatie waarin de gekozen volksvertegenwoordigers de vrijheid krijgen om na electoraal succes legitimiteit te hebben. Rosanvallon stelt dat de legitimiteit van verkiezingen in de huidige tijd slechts bepaalt wie volksvertegenwoordiger is, maar dat zij niet direct bepalen welk beleid er komt.⁴⁰ Publieke opinie en de interactie tussen burger en volksvertegenwoordiger spelen hierin een belangrijke rol. Vanaf 2000 is deze interactie alleen maar toegenomen, omdat overheden een permanent reflexief karakter aannamen en inspeelden op ideeën die in de samenleving heersten.⁴¹ Het proces van de ideeën-uitwisseling tussen volksvertegenwoordigers en het volk is in deze ‘interactie-

³⁵ Zie hiervoor onder andere Jean-Jacques Rousseau, *Du Contrat Social Ou Principes Du Droit Politique* (Amsterdam: Marc Michel Rey, 1762). ; John Stuart Mill, *On Liberty* (Londen: J. W. Parker and Son, 1859).

³⁶ Joseph Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy* (Londen & New York: Routledge, 1942), 269.

³⁷ Schumpeter, *Capitalism, Socialism & Democracy*, 250, 269-274.

³⁸ Castenmiller, *Participatie in beweging*, 22-25.

³⁹ Rosanvallon, *Democratic Legitimacy*, 4-7. In de Engelse vertaling: ‘legitimacy through identification with social generality.’

⁴⁰ Rosanvallon, *Democratic Legitimacy*, 4-6.

⁴¹ *Ibidem*, 212-215.

democratie' veel belangrijker dan verkiezingen, omdat dit een continu proces is en geen momentopname.⁴² In de jaren zestig maakten jongeren zich los van de visie op de invulling van de representatieve democratie volgens Schumpeter, De jongeren van nu testen de interactiedemocratie uit die Rosenvallon schetst, met mogelijkheden om – gevraagd en ongevraagd – te participeren. De manier waarop jongeren reageren op en omgaan met de geldende normen op het gebied van invulling van de representatieve democratie staat centraal in dit onderzoek. Het startpunt voor beide groepen is hierin verschillend, omdat er andere wetten en normen gelden op het gebied van participatie en inspraak. Dit is geen belemmering voor het onderzoek, omdat de kaders waarbinnen jongeren proberen te participeren onderdeel is van het proces om tot participatie te komen.

Methodologie

Matthew Lange

De aanpak van dit onderzoek valt volgens het werk *Comparative-Historical Methods* van Matthew Lange onder de onderzoeksvorm van een *within-case analysis*, specifiek de onderzoek-vorm van *period effects*. Hiervan maken onderzoekers volgens Lange gebruik als ze de tijd waarin gebeurtenissen zich afspelen als waardevolle component zien voor de uitkomst van hun onderzoek. Bij het in kaart brengen van sociale processen – zoals de vorm en uiting van jongerenparticipatie – is de verandering tussen twee perioden een belangrijke, zo niet cruciale onderzoekscomponent om verschillen en overeenkomsten te achterhalen. De diachrone aanpak van dit onderzoek is volgens Lange de beste manier om *period effects* in een *within-case analysis* te onderzoeken, omdat het de causale oorzaken en gevolgen kan ontrafelen.⁴³

Een onderzoek dat enkel gebaseerd is op empirische gegevens, wetenschappelijke literatuur of primaire bronnen biedt geen sluitende weergave van de onderzochte tijdsperioden. Zo zouden primaire bronnen meetbaar moeten worden gemaakt in een nieuw te ontwikkelen toetsingsmethode, heeft wetenschappelijke literatuur te weinig aandacht voor de aspecten die wel uit primaire bronnen gehaald kunnen worden en bieden empirische gegevens een generaliserend beeld van een onderdeel van het onderzoek, maar geeft het geen inzicht of

⁴² Ibidem, 214.

⁴³ Matthew Lange, *Comparative-Historical Methods* (Thousand Oaks, Californië: SAGE Publications, 2012), 65, 67-69.

verduidelijking in de daadwerkelijke situatie van individuen. Door deze drie onderdelen te combineren vormt zich een overkoepelend beeld van jongerenparticipatie-methoden in de jaren zestig van de twintigste eeuw en de jaren twintig van de eenentwintigste eeuw. De participatieladder van Pröpper komt terug bij de uitwerking van verschillende casussen en het op waarde kunnen schatten van de invloed van jongeren op het onderwerp of de participatiemethode. Hierbij is gekeken naar de hoogte van de trede waarop geparticipeerd wordt in de verschillende situaties en wat vanuit de jongeren voor nodig is geweest om hiertoe te komen.

Empirische gegevens en primaire bronnen

Aan de hand van beschikbare empirische gegevens vanuit het CBS en het CPB wordt een beeld geschetst van de situatie waarin Nederland zich verkeerde in de jaren zestig en in de jaren twintig. Hieronder vallen het opleidingsniveau, inkomen, religie en demografische verhoudingen. Deze gegevens zijn afkomstig uit een omgeving en context die verschillend is in de jaren zestig en de jaren twintig. Van de jaren zestig zijn niet alle cijfers beschikbaar, omdat niet alles wat over de jaren twintig is onderzocht, in de jaren zestig al werd onderzocht. Om hier toch een beeld van te krijgen, zijn verschillende casussen bestudeerd. Aan de hand van de verschillende casussen uit de jaren zestig en de jaren twintig wordt verklaard hoe de participatie en agendering van thema's voor jongeren en studenten onder de aandacht wordt gebracht van de beleidsmakers en wat dit zegt over het algemene tijdsbeeld van deze twee perioden. Naast empirische onderzoeksrapporten en wetenschappelijke literatuur, is een deel van dit onderzoek ook gebaseerd op primaire bronnen. Krantenberichten, interviews met jongeren en informatie die door jongeren zelf is opgesteld vormen hiervan het grootste onderdeel. Bij het vinden van krantenartikelen is gebruik gemaakt van Delpher. Ook zijn voor een aantal interviews afleveringen van Andere Tijden gebruikt, waarin jongeren uit de jaren zestig decennia later terugblikken. Het SCP, de VNG en het CBS publiceren daarnaast in opdracht van een aantal ministeries actuele onderzoeksrapporten over jongeren, participatie en beleid-beïnvloeding. Deze rapporten zijn verkregen via hun websites.

Hoofdstukindeling

Het onderzoek omvat na dit conceptuele onderdeel een hoofdstuk over de empirische overeenkomsten en verschillen tussen de jaren zestig en de jaren twintig. Hierin is de situatie in de maatschappij vanuit beschikbare cijfers vergeleken. Daarna volgen twee hoofdstukken waarin de situatie van beide tijdsperioden wordt omschreven en vergeleken volgens de

overige onderdelen die zijn benoemd in de methodologie. Tot slot wordt in een conclusiehoofdstuk de vergelijking gemaakt en antwoord gegeven op de onderzoeksvraag.

In hoofdstuk 2 worden empirische overeenkomsten en verschillen bestudeerd. De demografische situatie schetst een beeld van de sociale en maatschappelijke verhoudingen die belangrijk zijn voor beide tijdsperiodes. Een demografisch overwicht voor een jongere generatie kan als gevolg hebben dat een cultuurverandering eerder ten behoeve van deze jongeren zal ontstaan, dan een kleinere oudere generatie. Daarnaast geven cijfers over religie, de financiële situatie en internationalisering van jongeren een beeld van de verschillende actoren die meespelen bij een situatie waarbinnen studenten moeten acteren.

In hoofdstuk drie en vier wordt voor beide tijdsperiodes de voedingsbodem die ten grondslag ligt aan de periode, de vorm die jongeren gebruiken om te participeren en de onderwerpen waarop zij participeren bestudeerd. Met de voedingsbodem worden de belangrijkste ontwikkelingen die in de maatschappij spelen of hebben gespeeld voor aanvang van het onderzochte decennium bedoeld. Deze 'voorgeschiedenis' is van belang voor het in de juiste context kunnen plaatsen van de participatie van jongeren. De participatievormen die de jongeren gebruiken zeggen veel over de tijd en maatschappij waarin zij leven. De individualisering en de digitalisering zijn ontwikkelingen waar in de jaren zestig nog minder sprake van was, maar die nu dominant zijn in het dagelijks leven van jongeren zijn hier voorbeelden van. De overeenkomsten en verschillen in participatievormen zeggen veel over of deze exacte vormen de tand des tijds hebben doorstaan, ongeacht de ontwikkelingen die in de recente decennia zijn opgekomen. De onderwerpen waarop jongeren politiek actief zijn of een activistische houding aannemen zeggen veel over datgene wat speelt bij jongeren, waar zij zich druk om maken of waarin zij van denkwijze verschillen met de oudere generatie.

Hoofdstuk 2: Demografische verhoudingen en de uitgangspositie van jongeren in de maatschappij

Dit hoofdstuk biedt, voor aanvang van de uitgebreide analyse van de twee tijdsperioden, een overzichtelijk beeld van de grootste ontwikkelingen die op empirische basis onderzocht zijn. Door deze gegevens gezamenlijk te omschrijven in een overzichtelijk hoofdstuk, zijn overeenkomsten en verschillen te zien. De demografische verhoudingen, (financiële) situatie van studenten, internationalisering, deconfessionalisering en het onderwijsniveau geven een beeld van de omstandigheden waarbinnen studenten zich moeten verhouden tot de politiek en maatschappij.

Demografie

Nederland telde in 2023 bijna 4,9 miljoen inwoners tot 25 jaar. Ruim 1,6 miljoen van hen waren jongvolwassenen (tussen de 18 en 25 jaar). Het aandeel van jongeren in de totale bevolking is hiermee gedaald. In 2023 was 27 procent van de bevolking jonger dan 25 jaar, terwijl dit in 2000 nog 30 procent was.⁴⁴ In de jaren zestig was 45 procent van de Nederlanders jongere.⁴⁵ De jongeren in de jaren zestig hadden een veel groter demografisch overwicht ten opzichte van de generaties boven hen, dan jongeren in deze tijd. Dit heeft ook te maken met dat de jongeren uit de jaren zestig, de senioren van nu zijn. Het demografische overwicht van jonge mensen in de jaren zestig heeft hen mede geholpen dat veranderingen sneller tot stand konden komen. In electorale zin waren zij interessant voor politieke partijen, omdat zij een grote nieuwe potentiële achterban vormden. De kans om serieus genomen te worden was hierom groter dan wanneer zij een kleiner demografisch percentage omvatten. Bovendien is een voordeel van een procentueel overwicht hebben dat culturele vernieuwing sneller genormaliseerd wordt. Er zijn immers veel mensen die snel de nieuwe culturele inzichten in zich opnemen.

Onderwijs

Het aantal jongeren dat studeerde is in geen enkel decennium zo hard toegenomen als in de jaren zestig. Op universitair niveau was er sprake van meer dan een verdubbeling van het aantal studenten. Ondanks de veranderde omstandigheden onder het leenstelsel het afgelopen decennium is het aantal studenten in Nederland op een hogeschool of universiteit

⁴⁴ Sevda Ulusoy-Sönmez in Centraal Bureau voor de Statistiek, “Landelijke Jeugdmonitor 2023”, 13-14.

⁴⁵ Nationaal Jeugdinstituut, “Cijfers over Jeugd in Het Algemeen,” www.nji.nl, 29 december 2022.

toegenomen. In 2015 studeerden 700 duizend jongeren en jongvolwassenen aan een hogeschool of universiteit, terwijl dit er in 2023 820 duizend waren. Met name op universiteiten is deze groei, met 90 duizend studenten in acht jaar, goed zichtbaar.⁴⁶

TABEL 1: AANTAL JONGEREN DAT OP HET MBO, HBO OF DE UNIVERSITEIT STUDEERT IN NEDERLAND IN ABSOLUTE AANTALLEN.⁴⁷

Periode	Studerende jongeren in absoluut aantal
1960/61	220.900
1970/71	435.100
2015/16	1.180.100
2023/24	1.305.300

In Tabel 2 is procentueel de verschuiving in het aantal studenten dat hoger onderwijs genoot in de jaren zestig te zien. Ook is de verandering te zien vanaf de intrede van het leenstelsel in september 2015. Hieruit valt op te maken dat het percentage jongeren die middelbaar beroepsonderwijs studeert, geleidelijk afneemt. Deze afname was in het decennium van de jaren zestig groter dan in de veertig jaar hierna bij elkaar. Ook is ten opzichte van het begin van de jaren zestig een structureel hoger percentage studenten dat aan universiteiten studeert. Deze grote aantallen nieuwe studenten die op universiteiten deelnemen, leidden in de jaren zestig tot grote veranderingen in de cultuur op universiteiten. De hiërarchische en traditionele cultuur die heerste rondom studentenverenigingen en het plaatsen van de studententijd tussen de jeugd en het volwassenleven in stonden onder druk door de grote groep jongeren uit lagere sociale klassen die gingen studeren. In hoofdstuk 3 worden deze veranderingen uitgebreid toegelicht.

TABEL 2: ONDERWIJSVERDELING ONDER STUDENTEN IN PERCENTAGES.⁴⁸

Meetmoment	Middelbaar beroepsonderwijs (in %)	Hoger beroepsonderwijs (in %)	Wetenschappelijk onderwijs (in %)
1960/61	51,3%	30,2%	18,4
1970/71	45%	30,8%	24,1%

⁴⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek, "Leerlingen En Studenten; Onderwijssoort, Vanaf 1900," Centraal Bureau voor de Statistiek, 22 augustus 2023.

⁴⁷ Centraal Bureau voor de Statistiek, "Leerlingen En Studenten; Onderwijssoort, Vanaf 1900,".

⁴⁸ Centraal Bureau voor de Statistiek, "Leerlingen En Studenten; Onderwijssoort, Vanaf 1900,".

2015/16	40,4%	37,5%	22,1%
2023/24	37,1%	36,6%	26,4%

Studeren met overheidssteun

Een ander verschil met de situatie van jongvolwassenen en studenten uit de jaren zestig is het hebben van studieschulden. In 2022 hadden 650 duizend jongvolwassenen een studieschuld, met een gemiddelde van 11,8 duizend euro per student. In 2022 had de helft van de vierentwintigjarigen een studieschuld.⁴⁹ De totale studieschuld onder jongeren vanaf 2015 – het einde van de basisbeurs en de invoering van het leenstelsel – meer dan verdubbeld van 12,7 miljard euro naar 28,2 miljard euro.⁵⁰ De beurzen die er in de jaren zestig waren voor studenten, mondden niet uit in het krijgen van schulden. Bovendien zijn de effecten van het hebben van een studieschuld, zoals het hebben van een BKR-registratie, op de woningmarkt van nu van veel grotere invloed dan de schulden die er in de jaren zestig en zeventig waren voor starters en studenten.

Studenten in Nederland die studeerden tussen 2015 en 2023, worden ook wel de ‘pechgeneratie’ genoemd. Zij maakten, in tegenstelling tot beginnende studenten vanaf 2024 en de studenten tussen 1986 en 2015, geen aanspraak op een basisbeurs vanuit de overheid die onafhankelijk stond van het inkomen van ouders. In vergelijking met de generatie van de ouders van ‘pechgeneratie-studenten’ valt de term te billijken, maar in vergelijking met studenten in de jaren zestig is dit niet het geval. Want hoewel democratische vernieuwing optrad in het hoger onderwijs vanaf de jaren zestig, was het voor een student uit een middenklasse-gezin financieel niet vanzelfsprekend om te gaan studeren. Vanaf 1956 was er de studietoelage voor studenten uit armere gezinnen en was er zo de mogelijkheid om met wat meer financiële hulp toch te kunnen studeren.⁵¹ In 1963 werd de kinderbijslag voor ieder gezin gelijk en kort hierna verdween de speciale studietoelagen voor kinderen van ouders die Kamerlid, burgemeester, arts, hoogleraar of notaris waren.⁵² De ‘Mammoetwet’ bevorderde de situatie van jongeren op het middelbaar onderwijs. Er ontstond meer structuur in de onderwijsniveaus en de doorstroom naar een hoger onderwijsniveau werd bevorderd met deze

⁴⁹ Noortje Pouwels-Urlings in Centraal Bureau voor de Statistiek, “Landelijke Jeugdmonitor 2023”, 44-46.

⁵⁰ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Studieschuld Opgelopen Tot 28 Miljard Euro,” Centraal Bureau voor de Statistiek, 9 oktober 2023.

⁵¹ Helen Verkaik en Tim van Steenberg, “Stufi: Vroeger Was Alles Beter. Toch?,” nos.nl, 14 november 2014.

⁵² Tweede Kamer der Staten-Generaal, “Wijziging van de Algemene Kinderbijslagwet, de Kinderbijslagwet Voor Loontrekkenden En de Kinderbijslagwet Voor Kleine Zelfstandigen,” 1962–1963 6985 nr. 3, 1963.

wet.⁵³ Hiermee konden jongeren die op wat latere leeftijd beter presteerden op school, nog steeds een hoger onderwijsniveau behalen. Dit leidde eind jaren zestig en begin jaren zeventig tot een nieuwe impuls aan studenten. De wispelturigheid van de studiekosten en de bijdrage die studenten ontvingen bleef echter gedurende de gehele jaren zestig en begin jaren zeventig overeind. De periode die vanaf de jaren tachtig volgde, kenmerkt zich met de invoering van de basisbeurs en het studentenreisproduct, de economische groei, de toenemende werkgelegenheid als de periode waarin studeren voor een grote groep studenten toegankelijk was.⁵⁴ De invoering van het leenstelsel in 2015 heeft deze situatie veranderd, maar het aantal studenten is zoals genoemd vanaf dit moment enkel toegenomen. Wel is, zoals genoemd, zowel de gemiddelde schuld voor jongeren als het totaal aantal schulden onder jongeren in Nederland vanaf deze invoering meer dan verdubbeld.

Internationalisering

Het aantal internationale studenten in Nederland is gestegen in de afgelopen decennia. Voor de jaren zestig zijn hierover geen cijfers beschikbaar. In 2021 was 14% van de studenten die in Nederland studeerden niet afkomstig in Nederland.⁵⁵ Voor het collegejaar 2021-22 was 40% van de eerstejaarsstudenten zelfs niet-Nederlands.⁵⁶ Sinds 2013 is het aantal internationale studenten in Nederland met 99% toegenomen.⁵⁷ Deze verdere internationalisering en mondialisering van het onderwijs gaat hand in hand met het steeds mondialer worden van de samenleving. Hierdoor raken Nederlandse jongeren en studenten steeds meer vervlochten met jongeren uit andere landen. Deze connectie uit zich onder andere in het activisme dat in de actuele situatie heerst rondom oorlogen in Oekraïne en Gaza, terwijl dit Nederlandse studenten niet direct raakt. Ook in de jaren zestig en zeventig, rondom de studentenopstanden in Parijs en de Vietnamoorlog, toonden studenten zich mondig op onderwerpen waarbij zij zich verbonden voelden.

Religie

⁵³ Officieel de Wet op het Voortgezet Onderwijs 1963. Via Tweede Kamer der Staten-Generaal, “Wet Op Het Voortgezet Onderwijs” (Staatsblad 40, 1963, 14 februari 1963). De wet werd in 1963 aangenomen en trad in 1968 in werking.

⁵⁴ Verkaik en Van Steenberghe, “Stufi: Vroeger Was Alles Beter. Toch?,”.

⁵⁵ Rathenau Instituut, “Internationalisering in Perspectief: Aantallen Studenten, Studiekeuzes En Arbeidsmarkt | Rathenau Instituut,” www.rathenau.nl, 29 januari 2024.

⁵⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek, “40 Procent Eerstejaars Universiteit Is Internationale Student,” Centraal Bureau voor de Statistiek, 18 maart 2022.

⁵⁷ Rathenau Instituut, “Internationalisering in Perspectief: Aantallen Studenten, Studiekeuzes En Arbeidsmarkt | Rathenau Instituut,”.

De ontzuiling en ontkerkelijking in de aanloop naar de jaren zestig vonden plaats onder zowel de naoorlogse jeugd met andere idealen, maar ook onder de vooroorlogse generatie die de maatschappij – en daarmee de verzuilde idealen van de confessionele politieke partijen – met een kritische blik opnieuw bekeken. Deze ontkerkelijking was al een langer lopende trend in de maatschappij: waar rond 1910 vijf procent van de Nederlandse bevolking niet-kerkelijk was, was dit in 1930 al verdrievoudigd en in 1960 gestegen tot 18,3 procent.⁵⁸ In de decennia na de jaren zestig is het aantal niet-gelovigen en agnosten in Nederland sterk toegenomen. In 2018 verklaarde 50 procent van Nederland agnostisch of atheïstisch te zijn. Het SCP heeft ook geconcludeerd dat de in kleine mate toegenomen alternatieve vormen van spiritualiteit niet de afname van traditionele gelovigen opvangt. De secularisering blijft hiermee de dominante ontwikkeling in Nederland.⁵⁹

Deze secularisering leidt ertoe dat onderwerpen als religie zelf in de actualiteit minder als thema onder jongeren speelt dan in de jaren zestig het geval was, met het proces van ontzuiling dat op dat moment speelde. Hoewel gedurende de ontzuiling de secularisering toenam, was religie in de jaren zestig wel een onderwerp waarover veel werd gesproken. ‘Verzuilde’ kranten en omroepen besteedden veel aandacht aan onderwerpen die speelden in de kerk, maar ook de identiteitsveranderingen van de kerk zelf waren thema’s in het maatschappelijke debat speelden. In de huidige situatie spelen religieuze componenten slechts op de achtergrond mee, bij bijvoorbeeld het oordeel dat individuen stellen bij het conflict rondom Gaza en Israël en de mening die mensen vormen rondom vluchtelingenproblematiek.

Conclusie

Gesteld kan worden dat de leefwereld van jongeren in beide decennia erg van elkaar verschilden. Het demografische overwicht dat jongeren in de jaren zestig hadden ten opzichte van de oudere generaties, mede veroorzaakt door de Tweede Wereldoorlog en de hierop volgende geboortegolf, ontbreekt bij de generatie studenten en jongeren van nu. Ook kan gesteld worden dat ontwikkelingen die in de jaren zestig op gang kwamen doorgezet zijn in de decennia die volgden. De enorme toename aan nieuwe studenten die in de jaren zestig opkwam heeft zich niet in datzelfde tempo doorgezet in de decennia erna. Ook is de definitieve ontzuiling die later is uitgemond in deconfessionalisering in de jaren zestig

⁵⁸ Heije Faber en Tonko Tjarko ten Have, “Ontkerkelijking En Buitenkerkelijkheid in Nederland, Tot 1960” (Assen: Van Gorcum, 1970), 28.

⁵⁹ Joep de Hart, Pepijn van Houwelingen en Willem Huijnk, “Religie in Een Pluriforme Samenleving - Deel 3: Buiten Kerk En Moskee” (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, maart 2022), 10-13, 17.

prominenter tot uiting gekomen dan in de decennia daarvoor aan de orde geweest. Wel zijn de omstandigheden waaronder studenten voor hun eigen bestaansrecht moeten opkomen voor beide situaties vergelijkbaar. Waar de jaren zestig juist voor de decennia die volgden de weg vrijmaakten om financieel toegankelijk en laagdrempelig te kunnen studeren, is het voor de huidige generatie weer steeds duurder. Waar culturele en religieuze verschuivingen in de jaren zestig dominante trends waren, zijn digitalisering en internationalisering dat in het huidige decennium.

Hoofdstuk 3: De jaren zestig

De voedingsbodem voor verandering

Om de rol van de jeugd in dit decennium beter te verklaren, is het van belang om te kijken naar de sociaal-maatschappelijke situatie die heerste bij aanvang van de jaren zestig. In dit decennium ontzuilde een deel van Nederland. Peter Castenmiller stelt in het CPB-rapport *Participatie in beweging* dat in de maatschappij vanaf de jaren zestig een breuk plaatsvond tussen twee paradigma's. Enerzijds was er het oude paradigma dat na de Tweede Wereldoorlog dominant was. In de jaren vijftig was het bestaan van de verzorgingsstaat, samen met het streven naar economische groei, veiligheid en sociale zekerheid belangrijk. Een centralistische staatsvorm was voor dit paradigma de meest efficiënte vorm. De babyboomers die opgroeiden na de Tweede Wereldoorlog hadden volgens Castenmiller een andere verwachting van de maatschappij en stelden bovendien andere prioriteiten. Zij zetten zich eerder in voor het behoud van vrede en verzetten zich tegen de negatieve effecten van het streven naar economische groei en militaire veiligheid.⁶⁰ In plaats van centralisme is in dit paradigma persoonlijke autonomie en integriteit het belangrijkste. Sterker nog: persoonlijke autonomie en integriteit als belangrijke waarden leidden juist tot expliciete reacties tegen centralisme en autoriteit die passen bij het eerste paradigma. Dit had ook invloed op de manier waarop jongeren keken naar autoriteiten en gezag. Ingaan tegen politie op straat, rellen en demonstreren werd steeds verder genormaliseerd. Rellen zoals tijdens het concert van de Rolling Stones in het Kurhaus in 1964, het huwelijk van prinses Beatrix en Claus van Amsberg in 1966 en de Maagdenhuisbezetting in 1969 zijn hier voorbeelden van.

De tweesplitsing aan paradigma's had ook zijn weerslag op de verzuiling. Vooral in de katholieke kringen was de verzuiling begin jaren zestig nog erg duidelijk aanwezig. De protestante en katholieke partijen en organisaties hadden een gemeenschappelijk uitgangspunt: de directe relatie tussen geloof en politiek handelen. Ook hun greep op verenigingen, vakbonden, jeugdorganisaties en de pers was aanzienlijk. Binnen al deze organisaties doorklonk de politieke boodschap die vanuit de op religieuze waarden gebaseerde politieke partijen de organisaties binnen sijpelde.⁶¹ De twee tegengestelde bewegingen die Castenmiller noemt leidden tot een snelle desintegratie van de katholieke zuil. Binnen de katholieke kerk traden in de jaren zestig vernieuwingen op. Tijdens de Tweede Vaticaanse

⁶⁰ Castenmiller, *Participatie in beweging*, 130-134.

⁶¹ Hans Righart, *Het Einde van Nederland? Kenteringen in Politiek, Cultuur En Milieu* (Utrecht/Antwerpen: Uitgeverij Kosmos, 1992), 29-32.; De Rooy, *Alles! En wel nu!*, 66-70.

Concilie die startte in 1962 riep paus Johannes XXIII op tot grotere openheid en samenwerking met andersdenkenden. De gebeurtenissen van de Concilie werden uitgebreid in de Nederlandse kranten omschreven. Met name in kranten als *Trouw* en *de Volkskrant*.⁶²

Niet enkel werden de feitelijke gebeurtenissen omschreven, ook werd steeds vaker door de kranten een opiniërende houding aangenomen terwijl dit voorheen alleen gebruikelijk was bij ingezonden stukken. Een van de belangrijkste voorbeelden is wanneer de Paus de *Nostra Aetate*, de verklaring over de verhouding tot de kerk en niet-christelijke religies – afkondigt. Deze verklaring biedt vele openingen tot verzoening met het Islamitische geloof en spoort christenen aan om de verbinding te zoeken met Joodse gemeenschappen vanwege de gezamenlijke fundamenteën van het geloof.⁶³ In *De Volkskrant* van 29 oktober werd door journalist Jan Rogier gereageerd door openlijk kritisch te zijn op de katholieke kerk en het handelen van haar leiders:

‘Dat levert altijd een beschamende vertoning op van onderlinge onenigheid tussen christelijke leiders en een resultaat, gekenmerkt door slappe formuleringen en weinig zeggende clichés. Kerkelijke uitspraken hebben dikwijls onder dit euvel geleden en meer dan ooit is, nu het christendom voor de definitieve keuze van kleur bekennen tegenover een meerderheid ‘niet-christelijke wereld’ staat, halfheid een teken van capitulatie voor de reactie’.⁶⁴

Het is typerend voor het heruitvinden van de identiteit waar het christelijke geloof in de jaren zestig mee geconfronteerd werd.

Een ander tot de verbeelding sprekend voorbeeld is het televisieoptreden van bisschop Wilhelmus Bekkers in 1963. Hij vertelde in het programma *Brandpunt* over de houding van de katholieke kerk ten opzichte van geboortebepurende middelen. Het standpunt van de bisschop was vele malen positiever dan vooraf voor mogelijk geacht:

‘Veel wordt tegenwoordig gesproken en geschreven over de geboorteregeling. Aan de wetenschappen haar ontdekkingen dankt de mens de mogelijkheid om regelend op te treden ten aanzien van de voortplanting. De spreiding van de geboorte is binnen de verantwoordelijkheid

⁶² *Trouw*, “Het Concilie (2),” *Trouw*, 12 oktober 1962, dag editie.; *De Volkskrant*, “Rome in de Regen Oefent Voor Plechtige Opening,” *De Volkskrant*, 11 oktober 1962, Dag editie.; *De Volkskrant*, “Hervorming Curie Spoeding Op Gang,” *De Volkskrant*, 19 november 1965, Dag editie.

⁶³ “Nostra Aetate - RK Documenten,” rkdocumenten.nl, 28 oktober 1965.

⁶⁴ Jan Rogier, “Zonder Godsdienstvrijheid Geen Wereldvrede,” *De Volkskrant*, 29 oktober 1965, Dag editie.

van de mens komen te liggen. Men kan zelfs stellen dat de geboorteregeling normaal deel gaat uitmaken van de totale opdracht die de gehuwden hebben ontvangen.’⁶⁵

Dat anticonceptie binnen het huwelijk een zaak van het eigen geweten van gelovigen was, was een verschuiving ten opzichte van de traditionele geestelijken die zich hiervoor uitlieten over medisch-ethische kwesties. Ook onder geestelijken groeide hiermee de overtuiging dat een nieuwe, open periode was aangebroken en de katholieke en protestantse zuilen langzaamaan afbrokkelden.⁶⁶

Katholieken en protestanten bleken gevoelig voor invloeden van buitenaf.⁶⁷ Deze veranderende tijdsgeest gaf de ruimte aan het bekritisieren van meer onderdelen van de samenleving. Als deze prominente bouwsteen van de religieuze, maar ook de sociaal-maatschappelijke en politieke samenleving bekritiseerd kon worden, dan kon dit gebeuren met elke maatschappelijke waarde. De jongeren van de jaren zestig kregen hierdoor meer ‘speelruimte’, met minder maatschappelijke veroordeling dan de generaties voor hen. Dit is niet enkel aan henzelf te wijten, maar ook aan de manier waarop de oudere generatie de deuren openzette voor verandering. De culturele revolutie die plaatsvond, had ook politieke consequenties in praktische zin. Het aantal grote christelijke gezinnen nam binnen een generatie sterk af, wat leidde tot een afname van de achterban in numerieke zin. Electoraal gezien profiteerde de VVD vooral van deze ontzuiling en culturele revolutie.⁶⁸ Ook kregen nieuwe politieke partijen, zoals D66, de PSP en de PPR de kans om te groeien.

Dominante participatievormen van jongeren

Studentenverenigingen

Een aantal ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat in de jaren zestig een steeds grotere groep jongeren politiek participeerde. Tussen 1965 en 1972 de stemgerechtigde leeftijd stapsgewijs van 25 jaar naar 18 jaar oud gewijzigd en kregen jongeren hiermee meer zeggenschap.⁶⁹

⁶⁵ Gepubliceerd in De Volkskrant, “Kerk Laat Ruimte Voor Groei Naar Volheid Der Liefde,” *De Volkskrant*, 22 maart 1963, Dag editie.

⁶⁶ Kennedy, *Nieuw Babylon in Aanbouw*, 84-85.

⁶⁷ Righart, *Het Einde van Nederland?*, 33-34. Onder de invloeden van buitenaf schaaft hij industrialisatie, verstedelijking, economische groei, communicatiemogelijkheden en intensivering van de infrastructuur. Zie ook De Rooy, *Alles! En wel nu!*, 69-73 die ingaat op de culturele aspecten, zoals de acceptatie van beatmuziek tijdens de katholieke mis als poging om de jeugd bij de kerk te houden.

⁶⁸ Aerts et al., *Land van Kleine Gebaren*, 326-328.

⁶⁹ “Historische Ontwikkeling Kiesstelsels En Kiesrecht,” www.parlement.com, toegang op 21 januari 2024, https://www.parlement.com/id/vhnnmt7ltkw9/historische_ontwikkeling_kiesstelsels_en.

Bovendien konden door de introductie van studiebeurzen juist meer jongeren uit de lagere- en middenklasse studeren. Tot dan toe waren de studerende jongeren voornamelijk afkomstig uit welgestelde families. Studentencorpsen waren een hechte klik aan studenten die jaren met elkaar optrokken en ook na de studententijd een interessant netwerk overhielden aan hun kennissen uit de jonge jaren. Hans Righart stelt zelfs de enige jongerensubcultuur die er is geweest voor de jaren zestig, die van de studentencorpsen was.⁷⁰

Twee ontwikkelingen die in de jaren zestig optraden hebben de rol en identiteit van universiteiten en haar verenigingen veranderd. Allereerst werden de ontgroeningen bij studentenverenigingen na een aantal excessen tijdelijk opgeheven. Incidenten zoals in 1962 waarbij het *Amsterdamse Studenten Corps* ‘Dachautje’ wilde spelen - waarbij zo’n tweehonderd studenten in een benauwde en donkere kelder werden opgesloten waarna er zuurstoftekort ontstond en een aantal studenten bewusteloos raakten - leidde vanuit het hele land tot een storm van kritiek die breed werd uitgemeten in de kranten.⁷¹ Nadat in 1965 een student uit Utrecht stierf aan verstikking bij het dragen van een roetkap als inwijdingsplechtigheid bij studentenvereniging *Tres Faciunt Collegium*⁷², werd voorlopig een einde gemaakt aan deze omstreden ontgroeningspraktijken van studentenverenigingen.⁷³ Om toch de belangen van studenten- en gezelligheidsverenigingen te waarborgen werd door studenten in 1967 de Landelijke Kamer van Verenigingen (LKvV) opgericht.⁷⁴ Het primaire doel van de LKvV is om de studentengezelligheidsverenigingen te vertegenwoordigen en fungeerde vanaf de oprichting als vast aanspreekpunt voor maatschappelijke organisaties.

Daarnaast veranderde de identiteit van universiteiten in de jaren zestig. Met de komst van meer overheidssteun voor studenten uit ‘middelbare milieus’ en de arbeidersklasse kwamen er meer jongeren op universiteiten met een andere opvoeding en een ander wereldbeeld. Veel van deze jongeren waren de eerste in hun familie en waren in tegenstelling tot de studenten uit de rijke milieus niet gewend aan de subcultuur van de studentencorpsen. In 1960-1961 had 28,5 procent van de studenten overheidssteuning voor de studie, terwijl dit in 1949 slechts 6,2 procent was. Ook was op dat moment nog 49 procent van de studenten afkomstig

⁷⁰ Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 166.

⁷¹ Algemeen Dagblad, “Studenten Wilden “Dachau-Tje” Spelen,” *Algemeen Dagblad*, 9 oktober 1962, Dag editie.; Het Parool, “Societeitsbestuurders Berispt „Dachautje” Spelen Bij Ontgroening,” *Het Parool*, 9 oktober 1962, Dag editie.

⁷² De Volkskrant, “Student Gestikt in Roetkap,” *De Volkskrant*, 12 april 1965, Dag editie.; De Waarheid, “Facultetenraad over Dood Student: Ban Mensonwaardige Praktijken Uit!,” *De Waarheid*, 14 april 1965, Dag editie.

⁷³ Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 166.

⁷⁴ “Historie,” Landelijke Kamer van Verenigingen, Toegang op 27 mei 2024, <https://www.lkvv.nl/historie/>.

uit de 'betere milieus', 43 procent uit de 'middelbare milieus' en acht procent uit de arbeidersklasse. Dit was in 1936 nog 54, 40 en zes procent.⁷⁵ Deze toegankelijkheid voor een steeds bredere groep jongeren uit de maatschappij leidde tot een grotere toename aan studenten uit verschillende milieus, maar ook tot sociale spanningen die in de loop van de jaren zestig steeds verder escaleerde. Privileges die studenten van goede komaf genoten stoorden de nieuwe groep studenten.

De SVB

In 1963 werd de *Studenten Vakbeweging* (SVB) opgericht op de Katholieke Universiteit in Nijmegen. Een zowel voor Nederland alsook voor de rest van Europa unieke organisatie voor die tijd.⁷⁶ Juist in Nijmegen werd al vanaf de oprichting van de universiteit in 1923 aandacht besteed aan de toegankelijkheid voor studenten uit alle sociale milieus. Mede hierdoor is een echte corporale studententraditie er nooit van de grond gekomen. Ton Regtien, psychologiestudent in Nijmegen, richtte de SVB op. In zijn memoires *Springtij* beredeneerde hij de oprichting van een vakbeweging voor studenten als een logische keuze. Leeftijdsgenoten die niet studeerden organiseerden zich in vakbonden en werknemersorganisaties en wisten zo een betere situatie voor zichzelf en hun doelgroep te behartigen, terwijl het Nederlandse studentenleven nog naar de oude Duitse studententraditie met elitaire sociale verhoudingen opereerde.⁷⁷ Met een soortgelijk belangenbehartigingsidee streed de SVB voor betere sociale en financiële voorzieningen voor intellectuele arbeiders en meer betrokkenheid onder studenten.⁷⁸ Het ultieme doel was voor Regtien een standaard studieloon voor iedere student, om de toegankelijkheid en democratisering van de universiteitswereld volledig door te voeren.⁷⁹

Hoewel de SVB in de latere jaren zestig nog een grote rol zou spelen in de uiting van onvrede onder studenten over de mate waarin zij mee mochten beslissen over hun eigen positie binnen de universiteit, was het de verandering in denkwijze over studenten dat de kern was van het bestaan van de SVB. Juist deze generatie jonge studenten, die voor het eerst niet afkomstig was uit de financieel welvarende gezinnen had behoefte aan erkenning en acceptatie al tijdens

⁷⁵ Jacques Janssen en Paul Voestermans, *Studenten in Beweging : Politiek, Universiteit, Student* (Baarn: Ambo, 1984), 82-87.

⁷⁶ De inspiratie die eerste voorzitter en oprichter Ton Regtien opdeed voor de oprichting van de SVB haalde hij van de Franse Union Nationale des Etudiants de France (UNEF), die de *jeunes travailleurs intellectuels* behartigde.

⁷⁷ Regtien, *Springtij*, 39-41.

⁷⁸ Studenten Vakbeweging, "Democratisch Manifest," September 1963.

⁷⁹ Regtien, *Springtij*, 41-43.

de studententijd in plaats van daarna. In het eerste Democratisch Manifest staan de behoefte aan maatschappelijke respectabiliteit en de politieke abstinentie centraal en is de centrale stelling dat de 'student een volwaardige taak in de maatschappij vervult'.⁸⁰ Een manier om dit te bewerkstelligen was voor de SVB om, net als andere maatschappelijke belangenorganisaties, actief deel te nemen en stelling te nemen in maatschappelijke kwesties. Het verkrijgen van een op democratisch gekozen representatieve studentenvertegenwoordiging was hierbij volgens de SVB de gewenste en meest bruikbare manier.⁸¹ Volgens de Participatieladder van Pröpper valt de rol die de SVB voor studenten voor ogen had binnen de treden medebeslisser-adviseur begininspraak-adviseur eindinspraak. De daadwerkelijke situatie was dat trede 1: 'geen rol' van toepassing was.⁸² Vier jaar na haar was de SVB als gemeenschap door het land verspreid en hadden studenten elkaar gevonden en zich met elkaar verbonden. Ook internationaal hadden zij contacten met soortgelijke stromingen. Echte successen in het verkrijgen van een betere situatie voor zichzelf op de universiteiten hadden de studenten tot 1967 echter nog niet behaald.

'Rebellen en journalisten'

Volgens Piet de Rooy zijn er twee groepen die 'de sixties' als iconisch decennium hebben neergezet: 'Actievoerende rebellen en nieuwe, zelfbewuste journalisten'.⁸³ De rebellen waren de voorlopers en de trendsetters van de nieuwe jeugdcultuur van de jaren zestig. Ze zetten hun stempel op de muziek, cultuur, de politiek, de rol van religie en hun eigen plaats in de maatschappij. 'De typische nozem was een tiener uit de arbeidersklasse die verzot was op rock-'n-roll en zich verre hield van enig ideaal anders dan dat van lol hebben.'⁸⁴ Er waren jongeren die zelfs verder gingen dan de nozems die opkwamen in de jaren vijftig. Deze provo's uit de tweede helft van de jaren zestig overvleugelden de rock-'n-rollmuziek van de nozems met nieuwe experimentele stijlen en gingen confrontatie niet uit de weg.⁸⁵ Sterker nog, confrontatie werd een steeds normaler pressiemiddel op de gevestigde orde vanuit de jeugd.

⁸⁰ Studenten Vakbeweging, "Democratisch Manifest,"; Regtien, *Springtij*, 72-75.; Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 170-172.

⁸¹ Regtien, *Springtij*, 74-75.

⁸² Pröpper, *De Aanpak van Interactief Beleid*, 16-17. Voor een rol als 'toeschouwer van info' en een open autoritaire stijl (op 1 na laagste trede) zou de universiteit proactief haar beslissingen en beweegredenen met studenten moeten delen. Voor 1967 was ook hier niet of nauwelijks sprake van.

⁸³ De Rooy, *Alles! En wel nu!*, 11.

⁸⁴ Kennedy, *Nieuw Babylon in Aanbouw*, 42-43.

⁸⁵ De Rooy, *Alles! En wel nu!*, 12-13.

Ook Regtien, zelf een goed voorbeeld van een rebel uit de jaren zestig, bevestigt dit beeld in *Springtij*. Hij herkende in de jaren zestig een stapsgewijze radicalisering onder demonstrerende studenten, naarmate het decennium vorderde. Al sinds de oprichting van de SVB in 1963 voerden studenten actie tegen onderwijsveranderingen. Veelal waren dit keurige demonstraties met een paar honderd studenten, met toespraken en een protestbrief aan de verantwoordelijke bestuurder of minister.⁸⁶ Toen in 1966 de bezuiniging van 16 miljoen op de rijksstudietoelagen optrad, waarbij volgens Regtien zo'n 20.000 studenten direct geraakt werden, zag hij een andere toon, vorm en niet eerder vertoonde felheid onder de studenten. Regtien zegt over de periode vanaf 1966 dat een algehele radicalisering onder jongeren gaande was, mede door de opkomst van de provobeweging, die zich ook onder studenten manifesteerde. "Een ondergrondse turfbrand, al enige tijd gaande, die ineens met zuurstof van de buitenlucht in aanraking kwam."⁸⁷

De jonge journalisten ontwikkelden zich in de jaren zestig ten opzichte van de oudere generaties, door kritischer te kijken naar de bestaande verhoudingen en de problemen die speelden in de maatschappij. Het doel was hierbij niet enkel objectief omschrijven wat er gebeurde, maar ook een emotie of opinie bij de lezer op te wekken. De toenemende opiniërende toon in kranten is hier onderdeel van. De Rooy omschrijft dit als het etaleren van de juiste mentaliteit bij de lezers, en verwijst hierbij naar Amerikaans schrijver Lionel Trilling, die deze ontwikkeling de *adversary culture* onder jonge journalisten noemt.⁸⁸ Ook ontwikkelingen zoals bij *Vrij Nederland*, dat van "een braaf 'domineesblad' dat werd volgeschreven door protestantse theologen in de jaren zestig uitgroeide tot de spreekbuis van de jonge generatie"⁸⁹ en het spraakmakende televisieprogramma *Zo is het toevallig ook nog 's een keer* spreken hierbij tot de verbeelding.⁹⁰ Spot en satire, waarbij met sketches tegen de grote sociale controle kon worden aangeschopt was het middel om de gehoorzaamheid en saaiheid te doorbreken. Rinus Ferdinandusse, Joop van Tijn, Hugo Brandt Corstius (allen bij zowel het televisieprogramma als het blad betrokken), Mies Bouwman, en ook de journalist

⁸⁶ Regtien, *Springtij*, 117-118.

⁸⁷ Ibidem, 118.

⁸⁸ De Rooy, *Alles! En wel nu!*, 11-12.

⁸⁹ Door John Jansen van Galen omschreven in Xandra Schutte, "Rebelse Journalisten," *De Groene Amsterdammer*, 18 mei 2016.

⁹⁰ Informatie over het programma is afkomstig uit de aflevering van *Andere Tijden* via NTR, "Zo Is Het Toevallig Ook Nog 'S Een Keer," *Andere Tijden*, 5 februari 2002, <https://anderetijden.nl/aflevering/560/Zo-is-het-toevallig-ook-nog-s-een-keer>.

en toen ook voor de SVB actieve student John Jansen van Galen⁹¹ zijn het toonbeeld van deze jonge journalisten en presentatoren die hier een grote bijdrage aan leverden.

Beide groepen waren sterk met elkaar verbonden. De jonge journalisten waren niet zelden positief over de acties van jongeren. Hierdoor kregen de zogenoemde rebellen veel aandacht, ook vanuit de serieuze kranten. Andersom werden deze journalisten zelf door hun eigenstijl en het feit dat ze de jongeren serieus namen, zelf ook toonbeelden van de nieuwe generatie.

Dominante (participatie)thema's onder jongeren

Kritiek op de universiteiten

Het activisme van de studenten in Nederland beperkte zich grotendeels tot de laatste jaren van het decennium. Overal ter wereld kwamen jongeren en studenten in opstand.⁹²

Studentenrevoluties zoals in Frankrijk en West-Duitsland waren er niet in Nederland. Volgens Regtien, zelf een van de leiders van de studentenopstanden in Amsterdam, ontbrak het Nederlandse studentenbewegingen aan zowel de kracht als de strijdlust die in andere landen wel aanwezig was.⁹³ In februari 1969 eisten studenten van de Katholieke Hogeschool in Tilburg de volledige medezeggenschap in het universiteitsbestuur. Ze bezetten op 29 april 1969 het hoofdgebouw van de hogeschool, nadat ze eerst de telefooncentrale en bestuurskamer in bezit hadden genomen.⁹⁴ Na meer dan een week kregen de studenten medebeslissingsrecht op de hogeschool, waarna andere universiteiten in Nederland volgden. Bovendien steunde het jongere deel van de universiteitsstaf de studenten. Aan de Amsterdamse Gemeentelijke Universiteit werd het Maagdenhuis bezet door studenten. Eerst op 12 mei voor enkele uren, waarna zij weer vertrokken na een gesprek met de president curator van de universiteit.⁹⁵ Vanaf 16 mei bleven studenten vijf dagen lang de universiteit bezetten, omdat vanuit de directie geen garantie voor meer inspraak werd gegeven. Ook zij eisten medebeslissing over zaken rondom het universiteitsbestuur.⁹⁶ De bezettingen op de

⁹¹ Zie voor de actieve rol van John Jansen van Galen in de oprichtingsfase van de SVB: Regtien, *Springtij*, 44.

⁹² De Rooy, *Alles! En wel nu!*, 62-64

⁹³ Regtien, *Universiteiten in Opstand*, 149-150.

⁹⁴ Het Vrije Volk, "Ingrijpen van Politie Gevreesd STUDENTEN KLAAR OM TILBURG TE HELPEN," *Het Vrije Volk : Democratisch-Socialistisch Dagblad*, 30 april 1969, Dag editie.; Algemeen Handelsblad, "STUDENTENOPSTAND in TILBURG," *Algemeen Handelsblad*, 1 mei 1969, Dag editie.

⁹⁵ Algemeen Handelsblad, "Dertig Studenten Bezetten Het Maagdenhuis," *Algemeen Handelsblad*, 12 mei 1969, Dag editie.; Algemeen Handelsblad, "Gesprek in de Senaatskamer," *Algemeen Handelsblad*, 12 mei 1969, Dag editie.

⁹⁶ De Volkskrant, "Studenten Bezetten Maagdenhuis," *De Volkskrant*, 17 mei 1969, Dag editie.; Het Vrije Volk, "Vierhonderd Studenten Bezetten Amsterdams Maagdenhuis," *Het Vrije Volk : Democratisch-Socialistisch*

andere universiteiten kwamen ten einde toen ook zij medezeggenschap zouden krijgen in de universiteitsraden.⁹⁷

De onrust die de studenten veroorzaakten hebben wel degelijk de gesprekken over hervormingen in het universitaire onderwijsstelsel aangewakkerd – al waren de Nederlandse bestuurders vooral bang dat de toestanden met de Parijse studentenprotesten uiteindelijk zouden overwaaien naar de Nederlandse studentensteden.⁹⁸ Toenmalig minister van Onderwijs, Gerhard Veringa, ging vanaf de zomer van 1968 in gesprek met studenten over het democratiseren van de universiteiten. De *Nota bestuursvorming universiteiten en hogescholen*, de *Wet Universitaire Bestuurshervorming 1970* en een miljoenenimpuls voor hoger onderwijs waren hiervan effecten. In de nieuwe wet stond onder meer bepaald dat studenten, niet-academische en academische staf een vorm van vertegenwoordiging kregen over de organisatie van de universiteiten.⁹⁹ Volgens het model van Pröpper zit de uitkomst op het gebied van de vertegenwoordiging tussen de derde en de vijfde trede in, afhankelijk van hoe in de praktijk met de participatiemogelijkheid is omgegaan. Als adviseur eindinspraak (trede drie) konden besluiten die werden genomen nog voor een groep studenten worden voorgelegd om hun mening te geven, terwijl als medebeslisser (trede vijf) de studenten mede bepaalden welke onderwerpen er daadwerkelijk op de agenda zouden komen.

De ‘grote scheiding’ der generaties

Slechts ten dele was de mondigheid en culturele vernieuwing van de jonge generatie hun eigen werk. Grote ontwikkelingen zoals mondialisering en commercialisering – ingezet door de oudere generaties – waren simpelweg de omstandigheid waarin zij opgroeiden. De meeste ontwikkelingen in de jaren zestig ontstonden niet opeens in dit decennium. Thema's als de ontzuiling en deconfessionalisering, verruiming van seksuele vrijheden en vrouwenemancipatie hadden al een lange aanloop gehad. Wel kwamen juist al deze ontwikkelingen in de jaren zestig samen. Commerciële ontwikkelingen als de komst van

Dagblad, 17 mei 1969, Dag editie.; Het Parool, “Maagdenhuis Universiteit van Amsterdam Bezet,” *Het Parool*, 17 mei 1969, Dag editie.; Algemeen Dagblad, “Studenten Baas in Maagdenhuis,” *Algemeen Dagblad*, 17 mei 1969, Dag editie.; NOS, “Het Maagdenhuis in 1969: Van Bezetting Tot Ontzuiling,” nos.nl, 25 februari 2015, <https://nos.nl/artikel/2021428-het-maagdenhuis-in-1969-van-bezetting-tot-ontzuiling>.

⁹⁷ Kennedy, *Nieuw Babylon in Aanbouw*, 169-170.

⁹⁸ Kennedy, *Nieuw Babylon in Aanbouw*, 169.

⁹⁹ Ministerie van Financiën, “Rijksbegroting Voor Het Dienstjaar 1969” (Zitting 1968-1969 - 9800, September 17, 1968), 56.; Tweede Kamer der Staten-Generaal, “Handelingen Tweede Kamer 1968-1969, 10 194, Nr. 2,” 27 juni 1969. Ook wel *Nota Posthumus* genoemd, naar de auteur, regeringscommissaris voor onderwijs prof. Dr. K. Posthumus.; Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden, “Wet Universitaire Bestuurshervorming 1970,” 9 december 1970.; Kennedy, *Nieuw Babylon in Aanbouw*, 170-171.

televisies en Amerikaanse merken die zich op mondiale schaal verspreidden brachten een homogeen aspect waarin een jongere zich in iedere grote Europese stad kon herkennen. Wat de jongeren deden met deze mogelijkheden was daarentegen wel hun eigen bijdrage. Reizen werd het fundament van jongeren die zich verbonden aan mondiale trends met gedeelde politieke en culturele interesses. Hiermee verspreidden ideologische bewegingen van jongeren zich gemakkelijk. Er ontstond een eigen Europese *community* van ideologisch gedreven jongeren.¹⁰⁰

Een revolutionaire karakter zoals in een aantal Amerikaanse steden, Parijs en Praag aanwezig was, ontbrak in Nederland, zo stellen Righart en Kennedy.¹⁰¹ Toch was er wel een definitieve scheiding met de eerdere generaties. De strijd tussen generaties speelden zich niet meer in huiselijke kring af, maar konden door de televisie op nationale schaal worden uitgevochten. Eerdergenoemde voorbeelden als *Rock Around the Clock*, de inspraak van studenten op universiteiten en *Zo is het...* illustreren dit. *Zo is het* was niet vrij van kritiek. Vanuit de confessionele hoek kreeg het programma veel kritiek te verduren. Volgens Kennedy waren veel ‘gewone Nederlanders’ nog niet te spreken over het programma.¹⁰² De felle kritiek die volgde, was in zekere zin een opleving aan mondigheid van de niet-vooroplopende massa. Schrijver Harry Mulisch reageerde fel op de kritiek van de semi-christelijke burgerlijke naoorlogse cultuur in *Pays Bah*:

‘U zult dat moeten doen in het sombere besef, dat uw jarenlange pogingen om het christendom weer op de been te helpen, ongedaan zijn gemaakt. U bent oude mensen. Uw gekwetstheid en uw haat zijn ons te oud. Zelfs uw goede eigenschappen, die vooral uit voornemens bestaan, zijn ons te oud.’¹⁰³

Thera van der Ven schetst in de *Andere Tijden*-aflevering over de Dolle Mina’s dat dankzij de televisie ook buiten de grote steden en bij de al getrouwde vrouwen de aandacht groter werd voor deze veranderingen:

‘‘Ik was zwanger van de tweede en voelde me ontzettend klem thuis zitten. Ik had geen baan meer en ik had een heel leuk leven daarvoor gehad als ongetrouwde werkende en ik had het

¹⁰⁰ Richard Ivan Jobs, “Youth Movements: Travel, Protest, and Europe in 1968,” 376-377.

¹⁰¹ Righart, *De Eindeloze Jaren Zestig*, 200.; Kennedy, *Nieuw Babylon in Aanbouw*, 168-169.

¹⁰² Kennedy, *Nieuw Babylon in Aanbouw*, 118-119.

¹⁰³ Harry Mulisch, ‘Uw gekwetstheid is te oud voor ons’ in J. Van den Berg, Han Lammers, en Harry Mulisch, *Zo Is Het (Pays Bah)* (Amsterdam: De Bezige Bij, 1964), 22.

benauwd. Ik had zoiets van ja... het ligt aan de samenleving, dus we kunnen er iets aan doen. Het ligt niet aan mij.”¹⁰⁴

Conclusie

De grote scheiding der generaties was er in alle facetten van het dagelijks leven van jongeren. Op maatschappelijk, cultureel en politiek gebied hebben de jongeren veel veranderingen meegemaakt en mede bewerkstelligd ten opzichte van de generatie voor hen. De scheiding van de generaties was het primaire thema en de wijze waarop deze scheiding plaatsvond was hier secundair aan. De meting van deze ontwikkelingen in politieke participatie is ingewikkeld, omdat veel van de veranderingen slechts ten dele op een vorm van politieke besluitvorming berustten. Veelal was het een kat- en muisspel tussen rebellerende jongeren die steeds een stap verder gingen en de oudere generatie die als bewaker van de geldende maatschappelijke normen al dan niet optrad om hier tegenin te gaan. Dat deze oudere generatie haar eigen fundamenten en maatschappelijke verhoudingen zag instorten heeft des te meer geleid tot dat de jongere generatie een bepalende stempel kreeg in de nieuwe maatschappelijke en politieke orde. Hiermee werd de jongere generatie, volgens het model van Pröpper, feitelijk de nieuwe initiatiefnemer, beleidseigenaar en het bevoegd gezag, de hoogste trede. Het was niet zo dat direct de oudere generaties van het toneel verdwenen, heel Nederland ontzuilde en het activisme zich doorzette tot de nieuwe norm. Wel was het zo dat de thema's die jongeren belangrijk vonden, de taboes die heersten voor aanvang van het decennium en de onvrede die er was onder de jongere generaties, als hoofdthema's hebben gespeeld gedurende het gehele decennium. Hierbij waren zij niet informant die na afloop de beslissingen medegedeeld kregen en was er geen sprake van schijnparticipatie; de jonge generatie kreeg haar eigen thema's en standpunten op de agenda en praatte erover mee. Daarmee is door deze jongeren de hoogste trede op de participatieladder van Pröpper bereikt.

¹⁰⁴ Thera van der Ven in NTR, “Mina En Haar Mannen,” *Andere Tijden*, 20 maart 2010, <https://anderetijden.nl/aflevering/240/Mina-en-haar-mannen>.

Hoofdstuk 4: De jaren twintig

De voedingsbodem voor verandering

De politieke en maatschappelijke participatie van jongeren hangt samen met een aantal ontwikkelingen die er vanaf de jaren zestig zijn geweest. Een van deze ontwikkelingen is de veranderende rol van de overheid. Vanaf de jaren tachtig is de rol van de overheid kleiner geworden, waardoor het maatschappelijk middenveld, individuele initiatieven en het marktmechanisme meer ruimte hebben gekregen. Decentralisatie van bevoegdheden naar lokale overheden en een vermindering van overheidsbureaucratie dragen hier bovendien aan bij.¹⁰⁵ Daarnaast is in de afgelopen decennia de digitalisering van de maatschappij – en de overheid – de kernontwikkeling geweest die de verhouding tussen de overheid en haar inwoners heeft doen veranderen.¹⁰⁶ Digitale participatie, zoals het online invullen van vragenlijsten, is een makkelijke manier geworden om snel inwoners om hulp te vragen.¹⁰⁷ Ook informele manieren van politieke participatie, zoals het ondertekenen van digitale petitities, delen van politieke uitingen op sociale media of via sociale media oproepen tot actie zijn gevolgen van de digitalisering van de maatschappij.

Er zijn een aantal ontwikkelingen op het gebied van inwonersparticipatie geweest sinds de jaren zestig. Op landelijk niveau zijn dit vooral wet- en regelgevingswijzigingen die een gemakkelijkere participatie verwezenlijken. Voorbeelden hiervan zijn de democratisering van gesubsidieerde instellingen, de Wet op de Ondernemingsraden en de eerder genoemde democratisering in hoger onderwijs.¹⁰⁸ Hierbij is de kanttekening te plaatsen dat deze participatievormen op de participatieladder van Pröpper dan wel gemiddeld scoren – van adviseur eindinspraak tot medebeslisser – maar dit enkel gaat om individuen die baat hebben bij deze participatie. Voor veel jongeren was zo'n burgerlijke manier van inspraak simpelweg te saai en niet efficiënt genoeg. Wel kan gesteld worden dat de politieke participatie, inclusief politiek protest, steeds meer geïntegreerd is in het politieke systeem. Dit heeft als gevolg dat

¹⁰⁵ Jan Hazekamp, Jan van der Gaauw en Jacques Nuijens, *Jongeren Doen Mee Aan Beleid - Verslag van Een Onderzoek Naar Politieke Participatie van Jongeren Op Lokaal Niveau* (Den Haag: Uitgeverij van de VNG, 1993), 7-8.

¹⁰⁶ Albert Meijer en Davied van Berlo, *De Nieuwe Overheid* (Den Haag: Boom Lemma uitgevers, 2014), 11-13 & 154-155.

¹⁰⁷ Een voorbeeld uit de gemeente Apeldoorn: Voor de nieuwe invulling van het marktplein in 2018 konden inwoners online stemmen uit vier ontwerpsscenario's. Uiteindelijk brachten ruim 25.000 inwoners een stem uit. Via De Stentor, "Apeldoornse Marktplein Krijgt 25.330 Stemmen," De Stentor, 18 december 2018.

¹⁰⁸ Hazekamp, Van der Gaauw en Nuijens, *Jongeren doen mee aan beleid*, 11.

er veel meer gelegitimeerde vormen van inwonersparticipatie zijn voor de huidige generatie jongeren dan de generatie jongeren in de jaren zestig.

Het individualistischer worden van de samenleving heeft er toe geleid dat het vormen van – of het identificeren met een groep studenten steeds lastiger is geworden. Het SCP stelt dat de druk om mee te doen in de samenleving bij jongeren sterk toeneemt. Dit weiden zij aan technologische, demografische, economische ontwikkelingen en aan de veranderingen op de arbeidsmarkt en de veranderende verzorgingsstaat.¹⁰⁹ Bovendien zijn de overheidssystemen ingewikkeld en ontoegankelijk ingericht voor groepen inwoners om voldoende kennis op te doen. Hierdoor is het voor hen moeilijker om volwaardig deel te nemen aan de maatschappij of te kunnen participeren. De veelheid aan regels die er zijn op het gebied van de Participatiewet en inspraakverordeningen zijn hier voorbeelden van.¹¹⁰

Dominante participatievormen van jongeren

Meer activisme, minder lidmaatschap

De meest primaire vorm van politieke participatie is het uitbrengen van een stem tijdens de verkiezingen. Uit onderzoek van het CBS uit 2018 bleek dat gemiddeld 73 procent van de jongeren tussen de 18 en 25 jaar stemt bij verkiezingen. Procentueel zijn jongeren hiermee de laagst scorende leeftijdsgroep. Deelname aan politieke activiteiten laat procentueel gezien geen verschil zien in leeftijdsgroepen tussen de 18 en 65 jaar.¹¹¹ De vorm van deelname aan politieke participatie kan wel verschillen. Het aantal jongeren dat in de politiek actief is, is veel lager dan de leeftijdsgroepen die meer richting de 65 gaan. Tussen 2006 en 2020 lag de gemiddelde leeftijd van gemeenteraadsleden gemiddeld rond de 52 jaar.¹¹² Het aantal jongeren dat lid is van een politieke partij of vakbond ligt met een respectievelijk 2,7 procent en 4,5 procent (ten opzichte van 2,8 procent en 17,5 procent) ook laag.¹¹³ Andere manieren van politieke participatie zijn voor jongeren net zo belangrijk geworden. Zo heeft een recent

¹⁰⁹ Karen van Oudenhoven in Simone de Roos en Alice de Boer, “Meer Meedoen Is Niet per Se Goed Voor Jongeren” (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2023), 5.

¹¹⁰ Sociaal en Cultureel Planbureau 2023, “Sociale En Culturele Ontwikkelingen - Stand van Nederland 2023” (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2023), 13-14.

¹¹¹ Hans Schmeets, “Participatie Op de Kaart” (Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek, 2018), 12.

¹¹² Vereniging van Nederlandse Gemeenten, “Rapport Persoonlijke Gegevens Raadsleden” (VNG, 2020).

¹¹³ Nederlands Jeugdinstituut, “Cijfers over Verenigingslidmaatschap | Nederlands Jeugdinstituut,” www.nji.nl, 30 mei 2023.; Montesquieu Instituut, “Ledental Politieke Partijen Nam in 2021 Met 15 Procent Toe,” www.montesquieu-instituut.nl, 24 februari 2022.; Centraal Bureau voor de Statistiek, “Hoeveel Werknemers Zijn Lid van Een Vakbond? - Nederland in Cijfers 2021 | CBS,” 2021.

onderzoek van de UVA onder 507 jongvolwassenen aangetoond dat de nieuwsgaring van deze jongeren voornamelijk van – niet per definitie betrouwbare – sociale mediakanalen komt.¹¹⁴ Zo'n 45 procent van de jongeren gaf aan dagelijks de Nederlandse politiek te volgen via sociale media.¹¹⁵

Ook de vormen van activisme zijn onderzocht. Van de jongeren gaf 72 procent aan dat ze een goed doel zouden steunen. Ook het ondertekenen van een petitie voor een protestactie of een protestactie delen op sociale media zouden meer dan 50 procent van de ondervraagden doen. Lager scoorde de deelname aan een protest (28 procent). Ook was een opvallende uitkomst dat lid worden van een jongerenorganisatie (36 procent) veel hoger scoorde dan het lid worden van een belangenorganisatie (21 procent) of een politieke partij (16 procent).¹¹⁶ Organisaties uit de jaren zestig zoals de LKvV of SVB kunnen als jongerenorganisatie en/of belangenorganisatie worden beschouwd.

Maatschappelijke organisaties: ‘Van’ professionals, ‘voor’ jongeren

Opvallend is dat sinds de jaren zestig veel organisaties zijn ontstaan die een plekje hebben verworven in het maatschappelijk middenveld. Organisaties die ouderen, etnische minderheidsgroepen, dieren, beroepsgroepen en ook kinderen vertegenwoordigen. Een aantal van deze organisaties hebben zich ontwikkeld tot politieke partijen, zoals 50-Plus, Partij voor de Dieren en Denk. Er zijn echter vrijwel geen grote maatschappelijke organisaties die uit zichzelf van de grond zijn gekomen om de inspraak en invloed van jongeren op structurele basis te representeren en willen garanderen. Veelal zijn dit bestaande organisaties die nieuwe initiatieven – geïnitieerd vanuit overheden onder hun hoede nemen. Voorbeelden hiervan zijn *Speaking Minds* bij Defense for Children en het *Child Friendly Cities Initiative* dat in Nederland valt onder Unicef.¹¹⁷ Ook bestaat de door de Rijksoverheid opgerichte organisatie ProDemos, die als functie heeft om kinderen en jongeren vooral op educatieve wijze kennis te laten maken met de politiek, de rechtsstaat en de werking van een democratie.¹¹⁸ Vanuit

¹¹⁴ Zie bijvoorbeeld dit artikel over de invloed van Instagramkanaal *Cestmocro*: Zakaria Taouss en Tobias van der Valk, “Bijna Een Miljoen Volgers, Maar Cestmocro Verspreidt Op Instagram Ook Misinformatie,” nos.nl (NOS, 14 augustus 2023).

¹¹⁵ Universiteit van Amsterdam, “Nieuw Onderzoek Onthult Perspectief van Nederlandse Jongeren Op Politiek,” Universiteit van Amsterdam, 31 oktober 2023.;

¹¹⁶ Universiteit van Amsterdam, “Nieuw Onderzoek Onthult Perspectief van Nederlandse Jongeren Op Politiek,”.

¹¹⁷ Rosalyn van Houwelingen, “Wat Is Speaking Minds?,” *Speaking Minds*, toegang op 5 mei 2024, <https://speakingminds.nl/>; Unicef, “Child Friendly Cities Initiative | Child-Friendly Cities Initiative,” www.childfriendlycities.org, n.d., <https://www.childfriendlycities.org/>.

¹¹⁸ “ProDemos – Huis Voor Democratie En Rechtsstaat,” ProDemos, n.d., <https://prodemos.nl/>.

landelijke instellingen en overheidsorganisaties, zoals het Nationaal Jeugdinstituut, de VNG en het ministerie van Binnenlandse Zaken, worden handreikingen geschreven en kennissessies gehouden voor overheidsorganisaties die de opdracht hebben om jongerenparticipatie te faciliteren of vorm te geven.

Dankzij deze initiatieven is er aandacht voor het onderwerp jongerenparticipatie en worden er methoden gevonden voor ambtenaren om aan de slag te gaan met dit thema. Het probleem is hierbij echter jongeren niet direct bereikt en bediend wordt. Het onderwerp jongerenparticipatie is in de actuele situatie immers door beleidsmakers en politici op de politieke agenda gezet en niet zoals in de jaren zestig door een grote groep jongeren die actievoert om hun mening te kunnen en mogen geven. Professionals die een beleidsopdracht krijgen om iets voor jongeren te doen, zijn niet gebonden aan een verplichting om deze doelgroep te raadplegen. Een ambtenaar zou hiervoor zelf het initiatief kunnen nemen en het overheidsgebouw uit kunnen komen om daadwerkelijk met jongeren in gesprek te gaan, op straat of in een schoolklas, om de input vanuit de jongeren op te halen.

Slechts de recente oprichting van sociale media kanalen die vanuit de rijksoverheid geïnitieerd zijn (zoals *Mijn Stem Telt*) en in indirecte zin middels subsidieverstrekking tot stand gekomen Nationale Jeugdraad (NJR), zijn tools die jongeren direct raken in hun dagelijks leven en ook in samenspraak met jongeren zijn ontstaan.¹¹⁹ De via overheidswege opgestarte initiatieven om jongeren te laten participeren bestaan op elke schaal. Dit zijn landelijke groeperingen zoals de jongerenpartijen van politieke partijen en de *Nationale jeugdraad*, jongerenraden op provinciaal- en waterschap-niveau, op lokaal niveau en jongerenraden per thema of organisatie. Voorbeelden zijn de Jongerenraad van Staatsbosbeheer, Jongerenraad Westland en het Jeugdbestuur Vallei en Veluwe.¹²⁰ Veelal zijn deze jongerenraden ondergebracht bij overheidsorganisaties, waar ambtenaren met de opdracht aan de slag gaan om in de praktijk jongerenparticipatie een plek en vorm te geven.

Model van Pröpper

¹¹⁹ Nationaal Jeugdinstituut, “Handreiking Duurzame Jongerenparticipatie” (Nationaal Jeugdinstituut (NJI), januari 2021).; Number 5 Foundation, “Bondgenoten in de Democratie” (Number 5 Foundation, maart 2021).; Vereniging van Nederlandse Gemeenten, “Het #MijnStemTelt-Project | VNG,” vng.nl, 2021, <https://vng.nl/artikelen/het-mijnstemtelt-project>.

¹²⁰ “Jongerenraad van Staatsbosbeheer,” Staatsbosbeheer, toegang op 5 juni 2024, <https://www.staatsbosbeheer.nl/over-staatsbosbeheer/organisatie/adviesgroepen/jongerenraad>.; Mariam Sadeghi, “Jongerenraad,” Gemeente Westland, toegang op 5 juni 2024, <https://www.gemeentewestland.nl/bestuur-en-organisatie/gemeenteraad/jongerenraad>.; Waterschap Vallei en Veluwe, “Jeugdbestuur,” Vallei en Veluwe, toegang op 5 juni 2024, <https://www.vallei-veluwe.nl/wat-kan-ik-doen/jeugdbestuur/>.

De opdrachten en doelen van deze organisaties scoren wisselend op het model van Pröpper. Organisaties als de VNG, het NJi, het Child Friendly Cities Initiative hebben de opdracht om met professionals voor professionals aan de slag te gaan op het gebied van jongerenparticipatie. Participatie vanuit jongeren kan voor deze organisaties met name inhouden dat zij in gesprek gaan met jongeren zodat ze van hen horen wat er speelt op het gebied van hun project.¹²¹ Het selectieve groepje jongeren dat hiermee wordt geraadpleegd is hiermee een adviseur beginspraak (trede vier). Er wordt immers gedurende het proces met deze jongeren gesproken, zodat zij enige input kunnen bieden op de door professionals opgestarte opdracht.

Voor jongerenraden en het NJR is het per geval verschillend hoeveel participatie er daadwerkelijk is van de jongeren die een bijdrage leveren aan zo'n raad. Organisaties kunnen besluiten dat de onderwerpen of adviezen die jongeren aandragen mede bepalen wat op de agenda van organisaties komt en waarover zij daadwerkelijk beleid zullen maken (trede 5: medebeslisser). Organisaties kunnen ook hun jongerenraden raadplegen in verschillende fasen van het beleid om aan de jongeren te vragen wat hun mening is. Dit valt onder adviseur beginspraak of adviseur eindspraak (trede 3-4). De vraag is echter of dit daadwerkelijk altijd het geval is: de mening van jongeren in jongerenraden kan ook genegeerd worden en niet meegenomen worden in daadwerkelijke besluitvorming. In dit geval – van schijnparticipatie – is de invloed van een jongerenraad trede 2: toeschouwer en ontvanger van de informatie. Het enige verschil met geen rol - trede 1 - is dat deze jongeren in ieder geval op de hoogte zijn van wat speelt en zij geïnformeerd zijn.

Daarnaast is het de vraag of en hoe jongeren zijn meegenomen in de opstart en de vorm van de jongerenraad zelf. De vraag kan worden gesteld of de wens en het idee van de jongerenraad is ontstaan vanuit jongeren die hierom vragen (trede 7: initiatiefnemer), of vanuit de wens van een gemeenteraad, een college van B&W of een andere insteek vanuit professionals. In dit laatste geval gaat een professional aan de slag met de taak om hier een plan voor uit te werken en is het de vraag in welke fase van het uitwerken van het plan daadwerkelijk jongeren worden betrokken om hun eigen 'participatievorm' vorm te geven. In sommige gevallen wordt in het coalitieakkoord expliciet genoemd dat samen met jongeren

¹²¹ Zie voor een voorbeeld UNICEF Nederland, "Child Friendly Cities - Leefbare Kindvriendelijke Ruimte- Apeldoorn 2023," YouTube, 2 oktober 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=UqzTMzFckRo>.

moet worden gekeken naar een juiste manier, zoals bij de gemeente Eemsdelta. Deze aanpak valt onder trede 6: samenwerkingspartner:

‘We willen samen met onze jongeren verkennen of er behoefte is aan een jongerenadviesraad.’¹²²

Het coalitieakkoord van de gemeente Deventer is minder expliciet over de gezamenlijke aanpak. Zij delen mee dat er een jongerenraad komt en hebben ook vast bepaald op welk gebied jongeren mogen meepraten en of dat tot daadwerkelijke acties zal leiden:

‘Om goed gevoel te houden bij de samenleving in de volle breedte, willen we niet alleen over jongeren praten, maar ook met jongeren. Daarom introduceren we in 2019 een Jongerenraad. Daar kunnen jongeren hun mening geven over zaken die voor hen van belang zijn, om college en raad voeding en inspiratie te bieden.’¹²³

Gaat een gemeente zelf aan de slag met het opzetten van een aanpak om inspraak van jongeren te realiseren, dan valt de aanpak onder trede 3: adviseur eindinspraak. Een jongere is een adviseur eindinspraak doordat deze jongere de ‘macht’ heeft zich wel of niet aan te melden voor een door een professional – zonder consultatie van jongeren – bedacht plan om jongere te laten participeren.

Tienskip

In een enkel geval, zoals bij *Tienskip*, komt het initiatief vanuit enthousiaste jongeren zelf. *Tienskip* is uniek in Nederland om het feit dat zij volledig als eigen initiatiefnemer – volgens Pröpfer trede 7¹²⁴ – na een aantal jaren nog steeds actief zijn. In een dergelijke situatie zal de organisatie zelf fondsen of subsidie moeten werven om aan jeugdparticipatie te kunnen doen. Anders dan andere organisaties die jongeren helpen met participeren, is *Tienskip* ontstaan als initiatief vanuit jongeren zelf en inmiddels als stichting actief. Jeppe Kok en Hindrik Talsma begonnen met het idee als zeventienjarigen als profielwerkstuk op de middelbare school:

¹²² Lokaal Belang Eemsdelta et al., “Samen Werken Aan Onze Toekomst - Coalitieakkoord Gemeente Eemsdelta 2021 - 2026” (Gemeente Eemsdelta, 2021), 5.

¹²³ Gemeentebelang et al., “Met Lef & Liefde Voor Deventer” (Gemeente Deventer, 2018), 39.

¹²⁴ Pröpfer, *De Aanpak van Interactief Beleid*, 16-17.

‘Wat begon als een werkstuk, mondde na een bezoek aan toenmalig minister Ronald Plasterk van Binnenlandse Zaken uit in een stichting die nu zo’n drieduizend Friese jongeren per jaar laat kennismaken met de lokale politiek en democratie.’¹²⁵

Tienskip mobiliseert jongeren tussen de 16 en 20 jaar van middelbare scholen en het mbo. Op projectdagen gaan deze jongeren met zelf ingebrachte ideeën aan de slag om aan oplossingen te werken, onder leiding van een expert op dit vakgebied.¹²⁶ Hierbij is bewustwording, in combinatie met concrete participatie van jongeren in hun lokale omgeving de kern. Tien procent van de groepen werkt ook na hun project-dag nog door met het bedachte initiatief, waardoor deze dag ook als een broedplaats fungeert voor creatieve ideeën.¹²⁷ Het effect van de aanpak van *Tienskip* is dat er een sfeer wordt gecreëerd waarin studenten en jongeren hun problemen serieus genomen worden door beleidsmakers en dat daadwerkelijk wordt geluisterd naar hun ideeën.

Dominante (participatie)thema’s onder jongeren

Mondigheid

De huidige generatie jongeren is opnieuw een generatie die zich laat horen. De klimaatprotesten en studentenprotesten lijken qua vorm erg op de demonstraties van de jaren zestig. Zo zijn de recentelijke bezettingen van universiteitsgebouwen en de demonstraties op het Malieveld en het Museumplein overeenkomsten als het gaat om locaties en participatievorm.¹²⁸ De kaders waarbinnen studenten en jongeren hun strijd voeren is echter anders dan die in de jaren zestig. De impact van sociale media, de internationalisering en het als studenten functioneren onder het stempel ‘pechgeneratie’ zijn belangrijke verschillen. Het onderzoek van het Trimbos Instituut uit 2023 over de prestatiedruk onder studenten op het hbo en wo levert een inzicht op van de onderwerpen die bij deze doelgroep spelen. Hieruit

¹²⁵ Jeppe Kok in Vereniging van Nederlandse Gemeenten, “Jongerenparticipatie: Tienskip Neemt Het Initiatief,” *VNG Magazine*, 2023.

¹²⁶ Vereniging van Nederlandse Gemeenten, “Jongerenparticipatie: Tienskip Neemt Het Initiatief,” *VNG Magazine*, 2023.

¹²⁷ Tienskip, “Ons Plan Voor 2023/24” (Leeuwarden: Tienskip, 2023), 6, 12-13.

¹²⁸ NOS, “Klimaatdemonstratie in Amsterdam Grootste Ooit in Nederland, Opstootje Op Podium,” nos.nl, 12 november 2023.; NOS, “Politie Beëindigt Klimaatprotestactie in UvA-Gebouw, 14 Arrestaties,” nos.nl, 17 mei 2023.; NOS, “Opnieuw Pro-Palestijnse Demonstratie Bij Universiteit van Amsterdam,” nos.nl, 27 mei 2024.; NOS, “Wie Zijn de Demonstranten Bij de UvA En Wat Willen Ze? ‘Krachtig Signaal Afgeven,’” nos.nl, 8 mei 2024.; Gidi Pols, “Van Klimaatmars Tot Coronaprotest: Nederlanders Gaan Steeds Vaker de Straat Op,” *Trouw*, 27 februari 2021.

blijkt dat de tekorten op de woningmarkt, de arbeidsmarkt, het klimaat, polarisatie en een prestatiegerichte, individualistische maatschappij het meest tot zorgen leiden.¹²⁹

Voor een aantal onderwerpen zijn de afgelopen jaren mensen de straat op gegaan om te demonstreren, snelwegen te blokkeren en universiteitsgebouwen te bezetten. De drie meest prominente onderwerpen die de afgelopen jaren in het publieke debat aan de orde zijn geweest worden uitgelicht, waarbij de rol van jongeren tijdens deze acties onder de loep wordt genomen.

Protesten op universiteiten tegen banden met Israël

Studenten en docenten van vrijwel alle Nederlandse universiteiten hebben kritiek geuit op de universiteitsbesturen vanwege de banden die de universiteiten hebben met Israëlische organisaties. De meeste actievoerende studentengroeperingen volgen hierbij de lijn van de *Boycott, Divestment and Sanctions Movement* (BDS), dat op mondiale schaal actievoert om steun van landen en organisaties aan Israël aan banden te leggen.¹³⁰ Numeriek is het aantal demonstraties en bezettingen van universiteitsgebouwen sinds een aantal jaar weer aan een opleving bezig, nadat dit voornamelijk in de jaren zestig en zeventig als pressiemiddel werd gebruikt. Wat daarnaast overeenkomt, is de links-activistisch georiënteerde geluiden die opnieuw openlijk aanwezig zijn tijdens de demonstraties. Zo was de SP zichtbaar actief aanwezig bij de studentenprotesten en werd tijdens de bezetting van het Binnengasthuis leetuur over de BDS-beweging uitgereikt, maar ook anarchistische en antifascistische boekjes. Rechtse partijen spraken echter over antisemitisme en ‘puur tuig’.¹³¹

Verschillen met de jaren zestig zijn er ook. Enkele tientallen tot honderden studenten per universiteit demonstreren nu, wat veel minder is dan in de jaren zestig. Wel is er de online onvrede en het protest via sociale media. Zo werd recent nog het beeld ‘*All Eyes on Rafah*’ binnen enkele dagen ruim 40 miljoen keer gedeeld via Instagram, om aandacht te vragen voor de situatie in de stad in de Gazastrook.¹³² Het draagvlak voor het delen van een online protest is veel groter dan het fysiek de straat op gaan voor demonstraties of het bezetten van

¹²⁹ Jolien Dopmeijer et al., “Harder Better Faster Stronger? Een Onderzoek Naar Risicofactoren En Oplossingen Voor Prestatiedruk En Stress van Studenten in Het Hbo En Wo” (Utrecht: Trimbos Instituut, 2023), 51.

¹³⁰ Or Goldenberg en Yannick van der Heijden, “Binnen de Barricades van de UvA. ‘We Gooien Niet Met Stenen,’” De Groene Amsterdammer, 15 mei 2024.; BDS, “What Is BDS?,” BDS Movement, 8 juni 2017, <https://bdsmovement.net/what-is-bds>.

¹³¹ Goldenberg en Van der Heijden, “Binnen de Barricades van de UvA. ‘We Gooien Niet Met Stenen,’”

¹³² NOS, “Beeld ‘All Eyes on Rafah’ Tientallen Miljoenen Keren Gedeeld Op Sociale Media,” nos.nl, 29 mei 2024, <https://nos.nl/collectie/13959/artikel/2522329-beeld-all-eyes-on-rafah-tientallen-miljoenen-keren-gedeeld-op-sociale-media>.

universiteitsgebouwen. Ook James Kennedy stelt dit: ‘Men is minder gemotiveerd om voor hun drijfveren de straat op te gaan. Je kunt je gram en woede immers ook wel kwijt op sociale media.’¹³³

Klimaatdemonstraties

Waar online activisme de voorkeur lijkt te krijgen, is dat niet voor elk onderwerp het geval. De klimaatdemonstratie op het Museumplein in 2023 was de grootste klimaatmars in Nederland ooit, met zo'n 85.000 mensen.¹³⁴ Er was bij de demonstratie van wetsovertredingen en burgerlijke ongehoorzaamheid geen sprake. Dit is bij klimaatdemonstraties zeker niet altijd het geval. De afgelopen jaren waren er regelmatig snelwegblokkades, waarbij de blokkade op de A12 bij Den Haag in september 2023 leidde tot de aanhouding van 2400 klimaatdemonstranten.¹³⁵ In 2023 werden bovendien meerdere universiteitsgebouwen voor een korte tijd bezet voor klimaatacties.¹³⁶ Ook deze acties waren onderdeel van een wereldwijde campagne, in dit geval van de actiegroep *End Fossil: Occupy*. Deze organisatie heeft als primair doel om scholen en universiteiten wereldwijd te bezetten om aandacht te vragen voor klimaatverandering en fossiele brandstoffen.¹³⁷ Ook andere organisaties als *Extinction Rebellion* en *Fridays for Future* proberen met burgerlijke ongehoorzaamheid, protest en acties de aandacht op klimaatverandering te vestigen. Er zijn op klimaatgebied echter ook organisaties die binnen de kaders van de wet blijven en door gesprekken te voeren en actieplannen op te stellen beleidsmakers willen beïnvloeden. De *Jonge Klimaatbeweging* is hiervan de bekendste en belangrijkste. Deze beweging is een samenwerkingsverband van 70 jongerenorganisaties.¹³⁸ In de *Jonge Klimaatagenda 3.0* schetst de beweging het toekomstbeeld voor 2040, als er geen veranderingen komen.¹³⁹ Deze agenda vormt de basis voor de gesprekken die zij voeren met politici, bedrijven en ambtenaren.

Boerenprotesten

Net als op het gebied van klimaatorganisaties, is er voor boerenorganisaties ook een onderscheid te maken tussen de groepen die binnen de marge van de wet proberen invloed uit

¹³³ James Kennedy in RTL Nieuws, “Studentenprotest Op Universiteit in Nederland Niet Nieuw: ‘Er Heerst Onvrede,’” RTL.nl, 7 mei 2024.

¹³⁴ NOS, “Klimaatdemonstratie in Amsterdam Grootste Ooit in Nederland, Opstootje Op Podium,”

¹³⁵ NOS, “Politie: 2400 Mensen Aangehouden Bij Klimaatdemonstraties Bij A12,” nos.nl, 9 september 2023.

¹³⁶ Merijn van Nuland, “Bezetting van Universiteit Is Helemaal Terug Als Drukmiddel,” Trouw, 8 mei 2023.

¹³⁷ “End Fossil - Occupy!,” End Fossil - Occupy!, n.d., <https://endfossil.com/>.

¹³⁸ Nationaal Jeugdinstituut, “Wat Speelt Er Rond Klimaatverandering? | Nederlands Jeugdinstituut,” www.nji.nl, toegang op 6 juni 2024.

¹³⁹ Jonge Klimaatbeweging, “Jonge Klimaatagenda 3.0,” 2022.

te oefenen en groepen die deze grens over gaan. Een belangenorganisatie die een prominente rol heeft gespeeld in de boerenprotesten, *Farmers Defence Force* heeft een eigen jongerentak. Daarnaast is recentelijk de jongerenpartij van de BBB – BBB Jong – opgericht. Bovendien bestaat het *Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt* (NAJK), dat als belangenbehartiger voor jonge boeren in Den Haag en Brussel fungeert.¹⁴⁰

Een overeenkomstige component tussen de actiegroepen die zich met deze drie onderwerpen bezig houden is dat een groot deel van de acties binnen de wettelijke kaders gebeurt. De groep die daadwerkelijk snelwegen blokkeert of universiteiten bezet is aanzienlijk kleiner, zo stellen ook James Kennedy en Paulien Hogenkamp.¹⁴¹ Naast de acties en actiegroepen die zich richten op een specifiek thema, hebben ook de al eerder besproken participatievormen als jongerenraden en *Tienskip* manieren om de onderwerpen die bij jongeren spelen onder de aandacht te brengen. Twee voorbeelden die eruit springen – *Tienskip* en de Jongerenraad van Apeldoorn worden toegelicht.

Podcasts en democratische paspoorten

Voorafgaand aan een project-dag vullen alle deelnemende jongeren een ‘democratisch paspoort’ in, waarin zij aan de hand van een aantal vragen komen tot een concreet probleem waar zij mee zitten of wat zij in hun omgeving zien en waarvoor ze een oplossing willen.¹⁴² De ruim 3000 jongeren die al zijn bereikt met deze projectdagen hebben al zo’n paspoort ingevuld. De onderwerpen die terugkomen worden verzameld, waarna deelnemende gemeenten een overzicht krijgen van de verschillende thema’s die bij de jongeren spelen. Jeppe Kok verteld in de podcast *Doe er zelf wat aan!* over de onderwerpen die spelen op *Tienskip*-projectdagen:

‘De onderwerpen spelen zich vaak dicht bij huis af. Een fietspad dat verkeerd ligt, verlichting die niet goed werkt, vervuiling in de stad, klimaatverandering. Er speelt eigenlijk van alles wat.’¹⁴³

¹⁴⁰ Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt, “Over NAJK,” NAJK, toegang op 6 juni 2024. <https://www.najk.nl/over-najk/>.

¹⁴¹ James Kennedy in Eef van Bommel, “Universiteiten Broedplaats Voor Demonstraties, Dit Is Waarom,” *Omroep Gelderland*, 15 mei 2024.; Paulien Hogenkamp in Jelle Brandsma, “Rellende Boeren Zijn ‘Vaak Jong En Zitten in Een Bubbels,’” *Trouw*, 2 juli 2022.

¹⁴² *Tienskip*, “*Tienskip* Handout 2022-23” (Leeuwarden: *Tienskip*, 2024), 3-4.

¹⁴³ Doe er zelf wat aan!, “Meet the Team,” Podcast, *Tienskip*, November 29, 2020, <https://open.spotify.com/episode/0p6FjIBLE4RcRQhk3uFjRt?si=2bVWQDMcQKKsKBpkrTc1NQ>. (Vanaf minuut 3:00).

Bovendien is *Tienskip* een eigen podcast begonnen om de input van jongeren onder de aandacht te brengen: *De Tienskip reportages*, waarbij op projectdagen jongeren aan het woord komen over de onderwerpen die voor hen belangrijk zijn.¹⁴⁴ Op deze manier wordt op grote schaal een beeld gecreëerd van wat speelt bij jongeren. Van deze podcast zijn op dit moment ruim vijftientig edities uitgekomen.

Tienpuntenplan Apeldoornse Jongerenraad

Andere jongerenorganisaties omschrijven doelbewust welke thema's voor hen belangrijk zijn. Voor veel jongerenraden is dit af te lezen aan de moties die zij indienen of oproepen die zij doen bij hun bestuursorganen, maar in Apeldoorn is dit niet het geval. De Apeldoornse jongerenraad heeft een unieke vorm in Nederland, die werkt vanuit een nieuw idee. Oprichter Dennis Nijzing zegt hierover:

‘Ik ontdekte dat de jongerenraden ten eerste vaak veel te formeel zijn en dat er ten tweede vaak een mismatch ontstaat tussen jongeren en gemeenten. Aan de ene kant vinden gemeenten de participatie van jongeren heel belangrijk, maar tegelijkertijd overvragen zij de jongeren al snel of hebben ze geen goed beeld van wat jongeren bezighoudt.’¹⁴⁵

De Apeldoornse jongerenraad is geen traditionele jongerenraad. Er is geen voorzitter, secretaris en penningmeester, maar iedere jongere is gelijk en vrij om deel te nemen aan bijeenkomsten wanneer zij hiervoor tijd hebben of het onderwerp hen aanspreekt. Zij gaan op informele en interactieve wijze in gesprek met politici en andere professionals. Met zo'n 70 jongeren uit Apeldoorn is de Jongerenraad de grootste van Nederland.¹⁴⁶ Omdat deze Jongerenraad niet met adviezen werkt maar op informele wijze in gesprek gaat met professionals, kan de jongerenraad nooit met een mond spreken. Hierom maakt de Jongerenraad op democratische wijze een '10 puntenplan'. Dit fungeert als overzicht van thema's die de leden van de Jongerenraad belangrijk vinden voor de toekomst.¹⁴⁷ De ideeën variëren van specifieke lokale oplossingen voor lokale problemen, zoals bankjes in de binnenstad, vergroening van het centrum en de wens om meer betrokken te worden bij de bouw van nieuwe woonwijken, tot problemen die op grotere schaal spelen en waarbij behoefte is aan een lokale oplossing, zoals geschiedenis en erfgoed een betere plek geven in

¹⁴⁴ De Tienskip reportages, "Spotify," Podcast, n.d., <https://open.spotify.com/show/2XGxykvliv4ln8dsXHW14L?si=52ad6e5584534870>.

¹⁴⁵ Dennis Nijzing in Nikki Vredenberg, "In Beeld: Dennis Nijzing over Lokale Politiek En de Unieke Apeldoornse Jongerenraad," Apeldoorn Direct, 1 April 2023.

¹⁴⁶ Gemeente Apeldoorn, "10 Puntenplan Jongerenraad 2023-2024" (Apeldoorn: Gemeente Apeldoorn, 2024), 3.

¹⁴⁷ Gemeente Apeldoorn, "10 Puntenplan Jongerenraad 2023-2024".

onderwijs, een campagne over de veranderingen wanneer een jongere 18 wordt, het realiseren van een schoolpsycholoog op iedere school en een belangrijkere rol voor jongeren tijdens 4 en 5 mei herdenkingen en activiteiten.¹⁴⁸

Conclusie

De variatie aan onderwerpen waarbij jongeren maatschappelijk betrokken zijn en meepraten is gegroeid in vergelijking met de jaren zestig. Deze ontwikkeling is in lijn met de uitbreiding van participatiemogelijkheden die jongeren is geboden sinds deze periode. Wel bestaat de kans dat de door overheidsorganisaties georganiseerde participatie schijnparticipatie of een mismatch opwekt. De wensen en verwachtingen van jongeren die hun mening geven, heeft hierbij geen invloed op de uiteindelijke totstandkoming van beleid. De digitalisering van de samenleving heeft bovendien effecten op de manier van participeren van jongeren. Met name het publieke debat en het stellingnemen speelt zich in de huidige tijd online af. Jongeren die participeren en zelf het initiatief nemen spelen in op deze nieuwe ontwikkelingen, bijvoorbeeld door podcasts te gebruiken en via sociale media aandacht te vragen voor hun eigen participatietools. Enkel de echt belangrijke onderwerpen die de leefwereld van inwoners raken, zoals het klimaat en maatregelen tegen boerenbedrijven brengen nog grote groepen mensen op de been om fysiek actie te voeren.

¹⁴⁸ Ibidem.

Hoofdstuk 5: Conclusie

De recente demonstraties aan Nederlandse universiteiten, de boerenprotesten en klimaatdemonstraties van de afgelopen jaren laten zien dat jongeren in Nederland zich actief uitlaten over onderwerpen die voor hen belangrijk zijn. Ook via sociale media, zoals met online petities en het oproepen tot acties participeert een grote groep jongeren actief. Het vergelijken van de politieke participatie van de hedendaagse jongeren met die van de jaren zestig levert een aantal belangrijke overeenkomsten en verschillen op.

Participatiemogelijkheden voor jongeren in het heden bestaan in een aantal verschillende vormen, zoals jongerenraden, actiegroepen rondom een bepaald thema en digitale vormen van participatie, zoals het delen van politieke statements en het uiten van online kritiek. Wat deze participatiemogelijkheden gemeen hebben is dat ze zijn ontstaan, genormaliseerd of als ultiem doel gesteld zijn in de jaren zestig. Dat decennium bleek, mede door het volwassen worden van de babyboomgeneratie het kantelpunt te zijn op cultureel, maatschappelijk en politiek gebied. In de decennia die volgden hebben er geen massale omwentelingen plaatsgevonden die vergelijkbaar zijn met de jaren zestig. De ontwikkeling waarin gedragsvormen tussen jonge mensen en volwassenen informeler en laagdrempeliger werden, zijn in de jaren zestig bewerkstelligd, waarna volgende generaties hiervan konden profiteren. Een gevolg hiervan was participatieve inspraak op universiteiten, waarna participatie van (jonge) inwoners steeds verder genormaliseerd werd in de maatschappij tot de situatie waarin het zich nu bevindt.

Lineaire ontwikkelingen zijn er ook op demografisch gebied. Zo zijn de jongeren van de jaren zestig, die een demografisch overwicht hadden ten opzichte van de voorgaande generaties, de senioren van nu. De praktische uitdagingen die deze demografie met zich meebracht, bijvoorbeeld op het gebied van groei in universiteitsaanmeldingen, zijn na de jaren zestig op minder grote voet doorgezet. Ook op het gebied van onderwijs hebben de acties van de jongeren in de jaren zestig de situatie voor de generaties die volgden makkelijker gemaakt. Meer inspraak, een basisbeurs en aanvullende beurs en een studentenpas voor het openbaar vervoer werden in de decennia die volgden ingevoerd. De huidige generatie studenten heeft veel van deze voordelen langzaam zien verdwijnen of verminderen. Het aantal studenten is hierdoor niet afgenomen, wat ertoe heeft geleid dat het aantal schulden onder jongeren sterk is gestegen.

Meer directe vergelijkingen tussen beide generaties en tijdsperiodes bestaan ook. Zo speelden mondiale acties van studenten zoals rondom de situatie in Gaza ook in de jaren zestig en zeventig, bijvoorbeeld in 1968-1969 na de Parijse studentenprotesten en een aantal jaar later rondom de Vietnamoorlog. Daarnaast zijn er in beide decennia belangenorganisaties die niet stoppen bij de grenzen van de wet, zoals de *Rote Armee Fraktion* en *Tupamaros* in de jaren zestig en *Extinction Rebellion* en de *BDS-movement* in het heden. De intenties en de zwaarte van hun acties zit daarentegen veel verschil in. De organisaties die zich wel binnen de wet houden, zoals de SVB en de LKvV in de jaren zestig, hebben een precedent geschept voor latere belangenorganisaties die voor jongeren opkomen of door jongeren worden georganiseerd. Niet enkel in organisatievorm, maar ook in het feit dat jongeren daadwerkelijk mee mochten praten en hierdoor duidelijk werd dat gematigde acties konden lonen.

Verschillen tussen beide generaties zijn ook aanwezig. Het conflict tussen twee paradigma's dat wordt omschreven door Castenmiller lijkt maar ten dele voor beide tijdsperiodes op te gaan. Het paradigma van de jaren zestig botste in praktische zin over zaken als de staatsvorm en de kosten en baten van economische groei. Echter vond er daarnaast een diepgaandere botsing plaats. Deze ging over de omgangsvormen tussen beide generaties en over welke normen en waarden wel of niet geaccepteerd diende te worden, maar leidde ook tot de vraag die iedere individu zich moest stellen: 'Kan ik mee in de vernieuwing op het gebied van technologisch, ethisch en cultureel gebied?'

Zo'n fundamentele botsing tussen twee generaties die een paradigma representeren is er op dit moment niet. De jongeren van nu kijken op mondiale schaal, maken zich zorgen over hun eigen toekomst, participeren veel online en kunnen technologische ontwikkelingen makkelijker bijbenen dan oudere generaties. Ook creëren zij hun eigen normen en waarden op het gebied van sociale media. Toch gaat de situatie van een paradigmascheiding tussen generaties niet op voor de huidige tijd. De oudere generaties erkennen de methoden die jongeren gebruiken om te participeren en doen hier ten dele zelf aan mee. Oudere generaties sluiten zich niet af voor technologische ontwikkelingen, maar participeren zelf ook online. Ook kijken zij niet structureel anders naar de thema's waarover jongeren zich zorgen maken dan de jongeren zelf – boerenprotestanten en klimaatprotestanten zijn er van alle leeftijden. Ook de *boost* die een demografische overwicht aan jonge mensen kan geven ontbreekt in de huidige generatie.

De urgentie en druk vanuit jongeren om erg activistisch te zijn komt hierdoor veel minder vaak voor dan in de jaren zestig. Bovendien is het niet zo dat jongeren niet gehoord worden of

geen recht hebben om in te spreken. Over het algemeen zijn de acties van jongeren gematigder en minder ideologisch van aard dan in de jaren zestig. Enkel op onderwerpen als klimaatverandering en de maatregelen tegen boeren wordt door een grote groep mensen actief gedemonstreerd, omdat deze thema's hen direct in hun persoonlijke leven dreigen te raken.

Wat is de conclusie over de rol van politieke participatie van jongeren?

Politieke participatie van jongeren is altijd aanwezig. Het is aan veranderingen onderhevig, volgt de trends en verandert mee om bereikbaar te zijn voor de jonge doelgroep. Zoals dit is gedaan door de rebellen en journalisten met *Zo is het ...* en *Vrij Nederland* in de jaren zestig, zo wordt dit gedaan door een Greta Thunberg en haar klimaatorganisatie en de oprichters van *Tienskap* als het gaat om jongeren impact kunnen laten maken. Dit zijn de 'rebellen en journalisten' van nu die op technologisch, cultureel of ethisch gebied een nieuwe weg in slaan om in een web van normen en waarden van de oudere generaties hun eigen nieuwe vorm te vinden. Hierbij zijn de nieuwe technologische mogelijkheden een belangrijk onderdeel, omdat hiermee jonge mensen kunnen worden bereikt. In de jaren zestig was dit de televisie en een nieuwe stijl van schrijven in de krant, in het heden is dat sociale media, podcasts en nieuwe vormen van activisme waarin de oudere generatie moet worden wakker geschut.¹⁴⁹

Politieke participatie is echter iets dat op de proef wordt gesteld in de huidige tijd. De strijd om mee te (mogen) doen als jongere is immers vastgelegd in wet- en regelgeving. Hiermee geeft de overheid zichzelf de taak om participatie te faciliteren. Vanuit het model van Pröpper blijkt dat dit niet gegarandeerd succesvol is in de praktijk, waarbij jongeren daadwerkelijk de ruimte krijgen om te participeren. Het risico op een mismatch tussen de participatieopzet die wordt geboden en de behoeftes van de jonge doelgroep is hierbij aanwezig.

In de jaren zestig moesten jongeren wel actief de straat op om aandacht voor hun eigen situatie te vragen. In de huidige tijd is het mee mogen doen vanzelfsprekend geworden, waardoor jongeren hiervoor hun aandacht verliezen. Slechts een kleine groep politiek geëngageerde of ontevreden jongeren voert daadwerkelijk actie. Het faciliteren van een gangbare participatievorm sluit alternatieve participatievormen uit ('we hebben er immers al een'). Zo verliest daadwerkelijke participatie van jongeren haar slagkracht en komen alleen de jongeren met eigen politieke ambities bovendien, bijvoorbeeld in jongerenraden.

¹⁴⁹ Denk aan het gooien van soep over kunst, onderbreken van theatervoorstellingen, en vastlijmen op een talkshowtafel. Acties om oudere generaties te raken in hun eigen interessegebieden.

Vernieuwingen richting digitale participatie en het bieden van ruimte aan creatieve participatiemogelijkheden zijn manieren om dit tegen te gaan.

De beperkte scope van dit onderzoek biedt de ruimte om op een aantal aspecten die deels of zijdelings aan bod zijn gekomen verder onderzoek te vervullen. Zo zijn nieuwe manieren van participeren door de komst van sociale media zijdelings meegenomen in dit onderzoek. Een inhoudelijke analyse van de kansen en risico's van deze nieuwe vormen van massa-opinie, de effecten op verkiezingsuitslagen en de risico's van niet-objectieve nieuwsgaring heeft echter niet plaatsgevonden. Daarnaast zou een analyse van participatie-experimenten die door burgers zijn geïnitieerd om participatie te vernieuwen een waardevolle aanvulling zijn om een toekomstbestendig beeld van participatie breder vorm te geven. Vanuit historisch perspectief zou een vergelijkend onderzoek naar andere geboortegolven na andere oorlogen waardevol zijn om te onderzoeken. Mogelijk bestaan er terugkerende overeenkomsten die veroorzaakt door een demografisch overwicht vaker voorkomen bij deze generaties op het gebied van culturele en maatschappelijke vernieuwing. Tot slot zou het volgen van de ontwikkeling van participatie op mondiale schaal en in een grotere historische scope waardevol zijn, bijvoorbeeld door al te beginnen bij de liberale filosofen Mill en Rousseau en te onderzoeken welke obstakels pioniers op het gebied van participatie tegenkwamen in hun strijd.

Primaire bronnen

Algemeen Dagblad. "Studenten Baas in Maagdenhuis." *Algemeen Dagblad*, 17 mei 1969, Dag editie.

https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=%28maagdenhuis+%29&coll=ddd&sortfield=date&cql%5B%5D=%28date+_gte_+%2201-05-1969%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2201-07-1969%22%29&page=6&redirect=true&identifier=KBPERS01:002842014:mpeg21:a00124&resultsidentifier=KBPERS01:002842014:mpeg21:a00124&rowid=8.

———. "Studenten Wilden "Dachau-Tje" Spelen." *Algemeen Dagblad*, 9 oktober 1962, Dag editie.

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=dachautje&coll=ddd&sortfield=date&identifier=KBPERS01:002802033:mpeg21:a00010&resultsidentifier=KBPERS01:002802033:mpeg21:a00010&rowid=1>.

Algemeen Handelsblad. "Dertig Studenten Bezetten Het Maagdenhuis." *Algemeen Handelsblad*, 12 mei 1969, Dag editie.

https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&query=%28maagdenhuis+%29&cql%5B%5D=%28date+_gte_+%2201-05-1969%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2201-07-1969%22%29&redirect=true&sortfield=date&identifier=KBNRC01:000034099:mpeg21:a0002&resultsidentifier=KBNRC01:000034099:mpeg21:a0002&rowid=5.

———. "Gesprek in de Senaatskamer." *Algemeen Handelsblad*, 12 mei 1969, Dag editie.

https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&query=%28maagdenhuis+%29&cql%5B%5D=%28date+_gte_+%2201-05-1969%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2201-07-1969%22%29&redirect=true&sortfield=date&identifier=KBNRC01:000034099:mpeg21:a0006&resultsidentifier=KBNRC01:000034099:mpeg21:a0006&rowid=6.

———. "STUDENTENOPSTAND in TILBURG ." *Algemeen Handelsblad*, 1 mei 1969, Dag editie.

https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&query=%28studentenopstand+%29&cql%5B%5D=%28date+_gte_+%2201-01-1969%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2231-12-1969%22%29&redirect=true&sortfield=date&page=3&identifier=KBNRC01:000033940:mpeg21:a0097&resultsidentifier=KBNRC01:000033940:mpeg21:a0097&rowid=

6.

Bommel, Eef van. "Universiteiten Broedplaats Voor Demonstraties, Dit Is Waarom." *Omroep Gelderland*, 15 mei 2024. <https://www.gld.nl/nieuws/8148161/universiteiten-broedplaats-voor-demonstraties-dit-is-waarom>.

Brandsma, Jelle. "Rellende Boeren Zijn 'Vaak Jong En Zitten in Een Bubbel.'" *Trouw*, 2 juli 2022. <https://www.trouw.nl/binnenland/rellende-boeren-zijn-vaak-jong-en-zitten-in-een-bubbel~b07f853a/>.

De Stentor. "Apeldoornse Marktplaats Krijgt 25.330 Stemmen." De Stentor, 18 december 2018. <https://www.destentor.nl/apeldoorn/apeldoornse-marktplaats-krijgt-br-25-330-stemmen~ae63bc33/>.

De Tienskip reportages. "Spotify." Podcast, n.d.

<https://open.spotify.com/show/2XGxykvliV4ln8dsXHW14L?si=52ad6e5584534870>.

De Volkskrant. "Hervorming Curie Spoeding Op Gang." *De Volkskrant*, 19 november 1965, Dag editie. <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010878054:mpeg21:p003>.

———. "Kerk Laat Ruimte Voor Groei Naar Volheid Der Liefde." *De Volkskrant*, 22 maart 1963, Dag editie.

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010876279:mpeg21:p005>.

———. "Rome in de Regen Oefent Voor Plechtige Opening." *De Volkskrant*, 11 oktober 1962, Dag editie.

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010876523:mpeg21:p009>.

———. "Student Gestikt in Roetkap." *De Volkskrant*, 12 april 1965, Dag editie.

https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=roetkap&coll=ddd&sortfield=date&page=1&facets%5Bperiode%5D%5B%5D=2%7C20e_eeuw%7C1960-1969%7C1965%7C&identificer=ABCDDD:010878377:mpeg21:a0064&resultsidentificer=ABCDDD:010878377:mpeg21:a0064&rowid=2.

———. "Studenten Bezetten Maagdenhuis." *De Volkskrant*, 17 mei 1969, Dag editie.

https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=%28maagdenhuis+%29&coll=ddd&sortfield=date&cql%5B%5D=%28date+_gte_+%2201-05-1969%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2201-07-1969%22%29&page=7&redirect=true&identificer=ABCDDD:010848095:mpeg21:a0003&resultsidentificer=ABCDDD:010848095:mpeg21:a0003&rowid=4.

———. "Studenten Bezetten Maagdenhuis." *De Volkskrant*, 17 mei 1969, Dag editie.

https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=%28maagdenhuis+%29&coll=ddd&sortfield=date&cql%5B%5D=%28date+_gte_+%2201-05-1969%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2201-07-1969%22%29&page=7&redirect=true&identificer=ABCDDD:010848095:mpeg21:a0003&resultsidentificer=ABCDDD:010848095:mpeg21:a0003&rowid=4.

De Waarheid. "Faculteitenraad over Dood Student: Ban Mensonwaardige Praktijken Uit!" *De Waarheid*, 14 april 1965, Dag editie.

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=roetkap&coll=ddd&sortfield=date&pa>

ge=1&facets%5Bperiode%5D%5B%5D=2%7C20e_eeuw%7C1960-1969%7C1965%7C&identificer=ddd:010372591:mpeg21:a0025&resultsidentificer=ddd:010372591:mpeg21:a0025&rowid=7.

Doe er zelf wat aan! “Meet the Team.” Podcast. *Tienskip*, 29 november 2020.

<https://open.spotify.com/episode/0p6FjIBLE4RcRQhk3uFjRt?si=2bVWQDMcQKKsKBpkrTclNQ>.

Gemeente Apeldoorn. “10 Puntenplan Jongerenraad 2023-2024.” Apeldoorn: Gemeente Apeldoorn, 2024. <https://www.apeldoorn.nl/commissies-en-adviesorganen/jongerenraad/10puntenplan#:~:text=Het%2010puntenplan%20is%20geen%20officieel,voor%20de%20toekomst%20van%20Apeldoorn..>

Gemeentebelang, GroenLinks, CDA, Partij van de Arbeid en D66. “Met Lef & Liefde Voor Deventer.” Gemeente Deventer, 2018. https://deventer.pvda.nl/wp-content/uploads/sites/295/2018/07/Bestuursakkoord_2018_web.pdf.

Goldenberg, Or, en Yannick van der Heijden. “Binnen de Barricades van de UvA. ‘We Gooien Niet Met Stenen.’” *De Groene Amsterdammer*, 15 mei 2024.

<https://www.groene.nl/artikel/we-gooien-niet-met-stenen>.

Het Parool. “Maagdenhuis Universiteit van Amsterdam Bezet .” *Het Parool*, 17 mei 1969, Dag editie.

https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=%28maagdenhuis+%29&coll=ddd&sortfield=date&cql%5B%5D=%28date+_gte_+%2201-05-1969%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2201-07-1969%22%29&page=6&redirect=true&identificer=ABCDDD:010936118:mpeg21:a0271&resultsidentificer=ABCDDD:010936118:mpeg21:a0271&rowid=10.

———. “Societeitsbestuurders Berispt „Dachautje” Spelen Bij Ontgroening.” *Het Parool*, 9 oktober 1962, Dag editie.

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=dachautje&coll=ddd&sortfield=date&identificer=ABCDDD:010841449:mpeg21:a0139&resultsidentificer=ABCDDD:010841449:mpeg21:a0139&rowid=3>.

Het Vrije Volk. “Ingrijpen van Politie Gevreesd STUDENTEN KLAAR OM TILBURG TE HELPEN .” *Het Vrije Volk : Democratisch-Socialistisch Dagblad*, 30 april 1969, Dag editie.

https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&query=%28studentenopstand+%29&cql%5B%5D=%28date+_gte_+%2201-01-1969%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2231-12-

1969%22%29&redirect=true&sortfield=date&page=3&identificer=ddd:010956894:mpeg21:a0001&resultsidentificer=ddd:010956894:mpeg21:a0001&rowid=4.

———. “Vierhonderd Studenten Bezetten Amsterdams Maagdenhuis.” *Het Vrije Volk* : *Democratisch-Socialistisch Dagblad*, 17 mei 1969 Dag editie.

https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=%28maagdenhuis+%29&coll=ddd&sortfield=date&cql%5B%5D=%28date+_gte_+%2201-05-

[1969%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2201-07-](https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=%28maagdenhuis+%29&coll=ddd&sortfield=date&cql%5B%5D=%28date+_gte_+%2201-05-1969%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2201-07-1969%22%29&page=7&redirect=true&identificer=ddd:010956928:mpeg21:a0194&resultsidentificer=ddd:010956928:mpeg21:a0194&rowid=9)

[1969%22%29&page=7&redirect=true&identificer=ddd:010956928:mpeg21:a0194&resultsidentificer=ddd:010956928:mpeg21:a0194&rowid=9.](https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=%28maagdenhuis+%29&coll=ddd&sortfield=date&cql%5B%5D=%28date+_gte_+%2201-05-1969%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2201-07-1969%22%29&page=7&redirect=true&identificer=ddd:010956928:mpeg21:a0194&resultsidentificer=ddd:010956928:mpeg21:a0194&rowid=9)

Jonge Klimaatbeweging. “Jonge Klimaatagenda 3.0,” 2022.

<https://www.jongeklimaatbeweging.nl/wp-content/uploads/2022/09/JKA.pdf>.

Lokaal Belang Eemsdelta, ChristenUnie, VVD en CDA. “Samen Werken Aan Onze Toekomst - Coalitieakkoord Gemeente Eemsdelta 2021 - 2026.” Gemeente Eemsdelta, 2021.

Ministerie van Financiën. “Rijksbegroting Voor Het Dienstjaar 1969.” Zitting 1968-1969 - 9800, 17 september 1968.

https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19681969/0000235083/1/pdf/SGD_19681969_0002203.pdf.

NOS. “Beeld ‘All Eyes on Rafah’ Tientallen Miljoenen Keren Gedeeld Op Sociale Media.” nos.nl, 29 mei 2024. <https://nos.nl/collectie/13959/artikel/2522329-beeld-all-eyes-on-rafah-tientallen-miljoenen-keren-gedeeld-op-sociale-media>.

———. “Het Maagdenhuis in 1969: Van Bezetting Tot Ontruiming.” nos.nl, 25 februari 2015. <https://nos.nl/artikel/2021428-het-maagdenhuis-in-1969-van-bezetting-tot-ontruiming>.

———. “Klimaatdemonstratie in Amsterdam Grootste Ooit in Nederland, Opstootje Op Podium.” nos.nl, 12 november 2023. <https://nos.nl/collectie/13871/artikel/2497565-klimaatdemonstratie-in-amsterdam-grootste-ooit-in-nederland-opstootje-op-podium>.

———. “Opnieuw Pro-Palestijnse Demonstratie Bij Universiteit van Amsterdam.” nos.nl, 7 mei 2024. <https://nos.nl/artikel/2519635-opnieuw-pro-palestijnse-demonstratie-bij-universiteit-van-amsterdam>.

———. “Politie Beëindigt Klimaatprotestactie in UvA-Gebouw, 14 Arrestaties.” nos.nl, 17 mei 2023. <https://nos.nl/artikel/2475414-politie-beeindigt-klimaatprotestactie-in-uva-gebouw-14-arrestaties>.

———. “Politie: 2400 Mensen Aangehouden Bij Klimaatdemonstraties Bij A12.” nos.nl, 9

- september 2023. <https://nos.nl/artikel/2489835-politie-2400-mensen-aangehouden-bij-klimaatdemonstraties-bij-a12>.
- . “Wie Zijn de Demonstranten Bij de UvA En Wat Willen Ze? ‘Krachtig Signaal Afgeven.’” *nos.nl*, 8 mei 2024. <https://nos.nl/artikel/2519765-wie-zijn-de-demonstranten-bij-de-uva-en-wat-willen-ze-krachtig-signaal-afgeven>.
- NTR. “Zo Is Het Toevallig Ook Nog ‘S Een Keer.’” *Andere Tijden*, 5 februari 2002. <https://anderetijden.nl/aflevering/560/Zo-is-het-toevallig-ook-nog-s-een-keer>.
- . “Mina En Haar Mannen.” *Andere Tijden*, 20 maart 2010. <https://anderetijden.nl/aflevering/240/Mina-en-haar-mannen>.
- Nuland, Merijn van. “Bezetting van Universiteit Is Helemaal Terug Als Drukmiddel.” *Trouw*, 8 mei 2023. <https://www.trouw.nl/binnenland/bezetting-van-universiteit-is-helemaal-terug-als-drukmiddel~b7845a8f/>.
- Participatiewet (2024). <https://wetten.overheid.nl/BWBR0015703/2024-01-01>.
- Regtien, Ton. *Springtij. Herinneringen Aan de Jaren Zestig*. Houten: Het Wereldvenster, 1988.
- rkdocumenten.nl. “Nostra Aetate - RK Documenten,” 28 oktober 1965. <https://rkdocumenten.nl/toondocument/610-nostra-aetate-nl/?systemnum=610-4>.
- Rogier, Jan. “Zonder Godsdienstvrijheid Geen Wereldvrede.” *De Volkskrant*, 29 oktober 1965, Dag edition. <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010878140:mpeg21:p019>.
- RTL Nieuws. “Studentenprotest Op Universiteit in Nederland Niet Nieuw: ‘Er Heerst Onvrede.’” *RTL.nl*, 7 mei 2024. <https://www.rtl.nl/nieuws/editienl/artikel/5449225/al-jaren-studentenprotest-nederland-heerst-onvrede>.
- Schutte, Xandra. “Rebelse Journalisten.” *De Groene Amsterdammer*, 18 mei 2016. <https://www.groene.nl/artikel/rebelse-journalisten>.
- Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden. “Wet Universitaire Bestuurshervorming 1970,” 9 december 1970. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-1970-601.pdf>.
- Studenten Vakbeweging. “Democratisch Manifest,” september 1963. <https://www.inlichtingendiensten.nl/ambtsberichten/756983.pdf>.
- Taouss, Zakaria, and Tobias van der Valk. “Bijna Een Miljoen Volgers, Maar Cestmocro Verspreidt Op Instagram Ook Misinformatie.” *nos.nl. NOS*, 14 augustus 2023. <https://nos.nl/artikel/2486658-bijna-een-miljoen-volgers-maar-cestmocro-verspreidt-op-instagram-ook-misinformatie>.
- Tienskip. “Ons Plan Voor 2023/24.” Leeuwarden: Tienskip, 2023.

- . “Tienskip Handout 2022-23.” Leeuwarden: Tienskip, 2024. <https://tienskip.frl/home>.
- Trouw. “Het Concilie (2).” *Trouw*, 12 oktober 1962, dag editie.
<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010815930:mpeg21:p009>.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal. “Handelingen Tweede Kamer 1968-1969, 10 194, Nr. 2,” 27 juni 1969.
- . “Wet Op Het Voortgezet Onderwijs.” *Staatsblad* 40, 1963, 14 februari 1963.
- . “Wijziging van de Algemene Kinderbijslagwet, de Kinderbijslagwet Voor Loontrekkenden En de Kinderbijslagwet Voor Kleine Zelfstandigen.” Vol. 1962–1963 6985 nr. 3, 1963.
https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19621963/0000258396/1/pdf/SGD_19621963_0002257.pdf.
- UNICEF Nederland. “Child Friendly Cities- Leefbare Kindvriendelijke Ruimte- Apeldoorn 2023.” YouTube, 2 oktober 2023.
<https://www.youtube.com/watch?v=UqzTMzFckRo>.
- Valenta, Markha. “Waarom Studenten En Docenten Op de Universiteit Demonstreren Voor de Vrede.” *Financieel Dagblad*, 23 mei 2024. <https://fd.nl/opinie/1517313/waarom-wij-op-de-universiteit-demonstreren-voor-de-vrede>.
- Van den Berg, J., Han Lammers en Harry Mulisch. *Zo Is Het (Pays Bah)*. Amsterdam: De Bezige Bij, 1964.
- Verenigde Naties. Verdrag Inzake de rechten van het Kind (1989).
<https://wetten.overheid.nl/BWBV0002508/2002-11-18>.
- Vereniging van Nederlandse Gemeenten. “Jongerenparticipatie: Tienskip Neemt Het Initiatief.” *VNG Magazine*, 2023. <https://vng.nl/artikelen/jongerenparticipatie-tienskip-neemt-het-initiatief>.
- Verkaik, Helen, en Tim van Steenbergen. “Stufi: Vroeger Was Alles Beter. Toch?” *nos.nl*, 14 november 2014. <https://nos.nl/op3/artikel/2003775-stufi-vroeger-was-alles-beter-toch>.
- Vredenberg, Nikki. “In Beeld: Dennis Nijzing over Lokale Politiek En de Unieke Apeldoornse Jongerenraad.” *Apeldoorn Direct*, 1 april 2023.
<https://www.apeldoordirect.nl/politiek/dennis-nijzing-over-lokale-politiek-en-de-unieke-apeldoornse-jongerenraad/>.

Secundaire literatuur

- Aerts, Remieg, Herman De Liagre Bohll, Piet De Rooy en Henk Te Velde. *Land van Kleine Gebaren - Een Politieke Geschiedenis van Nederland 1780-2012*. Amsterdam: Boom Uitgevers, 2016.
- Baker, Keith Michael, en Dan Edelstein. *Scripting Revolution: A Historical Approach to the Comparative Study of Revolutions*. Stanford: Stanford University Press, 2015.
- BDS. “What Is BDS?” BDS Movement, 8 juni 2017. <https://bdsmovement.net/what-is-bds>.
- Boer, Maartje, Saskia Van Dorsselaer, Margreet De Looze, Simone De Roos, Hilde Brons, Regina Van den Eijnden, Karin Monshouwer, et al. “HBSC 2021 Gezondheid En Welzijn van Jongeren in Nederland.” Zwolle: Drukkerij Zalsman, 2022. <https://www.trimbos.nl/wp-content/uploads/2022/09/AF2022-HBSC-2021-Gezondheid-en-welzijn-van-jongeren-in-Nederland.pdf>.
- Bosscher, Doeko. *De Dood van Een Metselaar En Het Begin van de Jaren Zestig in Nederland*. Groningen: Forsten, 1992.
- Castenmiller, Peter. *Participatie in Beweging - Ontwikkelingen in Politieke Participatie in Nederland*. Rijswijk: Sociaal Cultureel Planbureau, 1988.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “40 Procent Eerstejaars Universiteit Is Internationale Student.” Centraal Bureau voor de Statistiek, 18 maart 2022. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/11/40-procent-eerstejaars-universiteit-is-internationale-student>.
- . “Hoeveel Werknemers Zijn Lid van Een Vakbond? - Nederland in Cijfers 2021 | CBS,” 2021. <https://longreads.cbs.nl/nederland-in-cijfers-2021/hoeveel-werknemers-zijn-lid-van-een-vakbond/>.
- . “Landelijke Jeugdmonitor 2023.” Den Haag: CBS, 2023. <https://longreads.cbs.nl/jeugdmonitor-2023/>.
- . “Leerlingen En Studenten; Onderwijssoort, Vanaf 1900.” Centraal Bureau voor de Statistiek, 22 augustus 2023. <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/37220>.
- . “Mentale Gezondheid Jongeren Afgenomen.” Centraal Bureau voor de Statistiek, 1 juni 2022. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/22/mentale-gezondheid-jongeren-afgenomen>.
- . “Studieschuld Opgelopen Tot 28 Miljard Euro.” Centraal Bureau voor de Statistiek, 9 oktober 2023. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/41/studieschuld-opgelopen-tot-28-miljard-euro#:~:text=De%20gemiddelde%20studieschuld%20van%20jongeren>.
- De Roos, Simone, en Alice De Boer. “Meer Meedoen Is Niet per Se Goed Voor Jongeren.”

- Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2023.
file:///C:/Users/nmter/Downloads/Onderzoek+Meer+meedoen+is+niet+per+se+goed+voor+jongeren.pdf.
- De Rooy, Piet. *Alles! En Wel Nu!* Amsterdam: Nieuw Amsterdam, 2020.
- Dopmeijer, Jolien, Lotte Scheeren, Jeroen van Baar en Benjamin Bremer. “Harder Better Faster Stronger? Een Onderzoek Naar Risicofactoren En Oplossingen Voor Prestatiedruk En Stress van Studenten in Het Hbo En Wo.” Utrecht: Trimbos Instituut, 2023. <https://www.trimbos.nl/wp-content/uploads/2023/06/AF2084-Harder-Better-Faster-Stronger.pdf>.
- End Fossil - Occupy! “End Fossil - Occupy!,” n.d. <https://endfossil.com/>.
- Faber, Heije, en Tonko Tjarko ten Have. “Ontkerkelijking En Buitenkerkelijkheid in Nederland, Tot 1960.” Assen: Van Gorcum, 1970.
- Favretto, Ilaria, en Marco Fincardi. “Carnavalesque and Charivari Repertoires in 1960s and 1970s Italian Protest.” In *Protest, Popular Culture and Tradition in Modern and Contemporary Western Europe*. Londen: Palgrave MacMillan, 2017.
- Gorsuch, Anne E., en Diane P. Koenker. *The Socialist Sixties : Crossing Borders in the Second World*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 2013.
- Hart, Joep de, Pepijn van Houwelingen en Willem Huijnk. “Religie in Een Pluriforme Samenleving - Deel 3: Buiten Kerk En Moskee.” Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, maart 2022.
- Hazekamp, Jan , Jan Van der Gaauw en Jacques Nuijens. *Jongeren Doen Mee Aan Beleid - Verslag van Een Onderzoek Naar Politieke Participatie van Jongeren Op Lokaal Niveau*. Den Haag: Uitgeverij van de VNG, 1993.
- Janssen, Jacques, en Paul Voestermans. *Studenten in Beweging : Politiek, Universiteit, Student*. Baarn: Ambo, 1984.
- Jobs, Richard Ivan. “Youth Movements: Travel, Protest, and Europe in 1968.” *The American Historical Review* 114, no. 2 (april 2009): 376–404.
<https://doi.org/10.1086/ahr.114.2.376>.
- Kennedy, James. *Nieuw Babylon in Aanbouw*. Amsterdam: Boom Uitgevers, 2016.
- Klimke, Martin. *The Other Alliance: Student Protest in West Germany and the United States in the Global Sixties*. Princeton: Princeton University Press, 2010.
- Landelijke Kamer van Verenigingen. “Historie.” Toegang op 27 mei 2024.
<https://www.lkvv.nl/historie/>.
- Lange, Matthew. *Comparative-Historical Methods*. Thousand Oaks, Californië: SAGE

Publications, 2012.

Meijer, Albert, en Davied Van Berlo. *De Nieuwe Overheid*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers, 2014.

Mill, John Stuart. *On Liberty*. Londen: J. W. Parker and Son, 1859.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. “Wat Is Het Verschil Tussen Activisme, Extremisme En Terrorisme? - AIVD.” www.aivd.nl, 17 februari 2023. <https://www.aivd.nl/onderwerpen/extremisme/vraag-en-antwoord/wat-is-het-verschil-tussen-activisme-extremisme-en-terrorisme>.

Montesquieu Instituut. “Ledental Politieke Partijen Nam in 2021 Met 15 Procent Toe.” www.montesquieu-instituut.nl, 24 februari 2022. https://www.montesquieu-instituut.nl/id/vlqqlxukttx/nieuws/ledental_politieke_partijen_nam_in_2021?ctx=vhb_nlefwl8ty.

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid. “De Verschillende Gezichten van de Coronaprotesten.” Den Haag: NCTV, 14 mei 2021.

Nationaal Jeugdinstituut. “Cijfers over Jeugd in Het Algemeen.” www.nji.nl, 29 december 2022. <https://www.nji.nl/cijfers/jeugd-algemeen#:~:text=Eind%20jaren%20zestig%20lag%20het>.

———. “Handreiking Duurzame Jongerenparticipatie.” Nationaal Jeugdinstituut (NJI), januari 2021. <https://www.nji.nl/system/files/2021-04/NJi-Handreiking-duurzame-jongerenparticipatie.pdf>.

———. “Wat Speelt Er Rond Klimaatverandering? | Nederlands Jeugdinstituut.” www.nji.nl. Toegang op 6 juni 2024. <https://www.nji.nl/klimaatverandering/wat-speelt-er>.

Nationale Jeugdraad. “Wat Is Schijnparticipatie?” NJR. Toegang op 23 mei 2024. <https://www.njr.nl/nl/verhalen/draagvlak-schijnparticipatie/>.

Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt. “Over NAJK.” NAJK. Toegang op 6 juni 2024. <https://www.najk.nl/over-najk/>.

Nederlands Jeugdinstituut. “Cijfers over Verenigingslidmaatschap | Nederlands Jeugdinstituut.” www.nji.nl, 3 mei 2023. <https://www.nji.nl/cijfers/verenigingslidmaatschap>.

———. “Waarom Jeugdparticipatie? | Nederlands Jeugdinstituut.” www.nji.nl. Toegang op 22 april 2024. <https://www.nji.nl/jeugdparticipatie/waarom-jeugdparticipatie#:~:text=Participatie%20laat%20kinderen%20en%20jongeren>.

Number 5 Foundation. “Bondgenoten in de Democratie.” Number 5 Foundation, maart 2021. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-99ee64c5-7fb6-4cff-8de2->

ff1b3bb07404/pdf.

Pols, Gidi. “Van Klimaatmars Tot Coronaprotest: Nederlanders Gaan Steeds Vaker de Straat Op.” *Trouw*, 27 februari 2021. <https://www.trouw.nl/binnenland/van-klimaatmars-tot-coronaprotest-nederlanders-gaan-steeds-vaker-de-straat-op~b397c93b/>.

ProDemos. “ProDemos – Huis Voor Democratie En Rechtsstaat.” Toegang op 9 mei 2024. <https://prodemos.nl/>.

Pröpper, Igno. *De Aanpak van Interactief Beleid*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, 2001.

Rathenau Instituut. “Internationalisering in Perspectief: Aantallen Studenten, Studiekeuzes En Arbeidsmarkt | Rathenau Instituut.” www.rathenau.nl, 29 januari 2024. <https://www.rathenau.nl/nl/wetenschap-cijfers/internationalisering-perspectief-aantallen-studenten-studiekeuzes-en#:~:text=Het%20aandeel%20internationale%20studenten%20in.>

Regtien, Ton. *Universiteiten in Opstand: Europese Achtergronden En de Nederlandse Situatie*. Amsterdam: Van Gennep, 1969.

Righart, Hans. *De Eindeloze Jaren Zestig - Een Geschiedenis van Een Generatieconflict*. Amsterdam - Antwerpen: Uitgeverij De Arbeiderspers, 1995.

———. *Het Einde van Nederland? Kenteringen in Politiek, Cultuur En Milieu*. Utrecht/Antwerpen: Uitgeverij Kosmos, 1992.

Rosanvallon, Pierre. *Democratic Legitimacy: Impartiality, Reflexivity, Proximity*. Princeton: Princeton University Press, 2011.

Rousseau, Jean-Jacques. *Du Contrat Social Ou Principes Du Droit Politique*. Amsterdam: Marc Michel Rey, 1762.

Sadeghi, Mariam. “Jongerenraad.” Gemeente Westland. Toegang op 5 juni 2024.

<https://www.gemeentewestland.nl/bestuur-en-organisatie/gemeenteraad/jongerenraad.>

Schmeets, Hans. “Participatie Op de Kaart.” Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek, 2018.

Schumpeter, Joseph. *Capitalism, Socialism and Democracy*. Londen & New York: Routledge, 1942.

Sociaal en Cultureel Planbureau 1982. “Sociaal En Cultureel Rapport 1982.” 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1982.

Sociaal en Cultureel Planbureau 2023. “Sociale En Culturele Ontwikkelingen - Stand van Nederland 2023.” Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2023.

<https://repository.scp.nl/bitstream/handle/publications/1392/Sociale+en+Culturele+Ontwikkelingen+->

+Stand+van+Nederland+2023.pdf;jsessionid=A28CFDD0A88181AF2601B3A2810BA93F?sequence=1.

Staatsbosbeheer. “Jongerenraad van Staatsbosbeheer.” Toegang op 5 juni 2024.

<https://www.staatsbosbeheer.nl/over-staatsbosbeheer/organisatie/adviesgroepen/jongerenraad>.

Unicef. “Child Friendly Cities Initiative .” www.childfriendlycities.org. Toegang op 11 april 2024. <https://www.childfriendlycities.org/>.

Universiteit van Amsterdam. “Nieuw Onderzoek Onthult Perspectief van Nederlandse Jongeren Op Politiek.” Universiteit van Amsterdam, 31 oktober 2023.

<https://www.uva.nl/shared-content/faculiteiten/nl/faculteit-der-maatschappij-en-gedragwetenschappen/nieuws/2023/10/nieuw-onderzoek-onthult-perspectief-van-nederlandse-jongeren-op-politiek.html>.

Van Houwelingen, Rosalyn. “Wat Is Speaking Minds?” Speaking Minds. Toegang op 5 mei 2024. <https://speakingminds.nl/>.

Vereniging van Nederlandse Gemeenten. “Het #MijnStemTelt-Project | VNG.” vng.nl, 2021.

<https://vng.nl/artikelen/het-mijnstemtelt-project>.

———. “Rapport Persoonlijke Gegevens Raadsleden.” VNG, 2020.

https://vng.nl/sites/default/files/2021-06/rapport_persoonlijke_gegevens_raadsleden_2020.pdf.

Visser, V., Jitske van Popering-Verkerk en Arwin van Buuren. “Onderbouwd Ontwerpen Aan Participatieprocessen. Kennisbasis Participatie in de Fysieke Leefomgeving.”

Repub.eur.nl, 1 januari 2019. <http://hdl.handle.net/1765/123514>.

Waterschap Vallei en Veluwe. “Jeugdbestuur.” Vallei en Veluwe. Toegang op 5 juni 2024.

<https://www.vallei-veluwe.nl/wat-kan-ik-doen/jeugdbestuur/>.

Weyland, Kurt. “The Arab Spring: Why the Surprising Similarities with the Revolutionary Wave of 1848?” *Perspectives on Politics* 10, no. 4 (December 2012): 917–34.

<https://doi.org/10.1017/s1537592712002873>.

www.parlement.com. “Historische Ontwikkeling Kiesstelsels En Kiesrecht.” Toegang op 21 januari 2024.

https://www.parlement.com/id/vhnnmt7ltkw9/historische_ontwikkeling_kiesstelsels_en..

